

**Todistajan esteellisyys, itsenäinen väliintulo
ja vuoden 2015 OK 17 luvun uudistus**

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Prosessi- ja insolvenssioikeus
Toukokuu 2018
Laatija: Tanja Sirén
Ohjaaja: Hannele Tolonen

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department	
Tekijä/Författare – Author Tanja Sirén			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Todistajan esteellisyys, itsenäinen väliintulo ja vuoden 2015 OK 17 luvun uudistus			
Oppiaine / Läroämne – Subject Prosessi- ja insolvenssioikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level OTM-tutkielma		Aika/Datum – Month and year Toukokuu 2018	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages X+64
Tiivistelmä/Referat – Abstract Tutkimuksen kohteena on todistajan esteellisyys sellaisen oikeudenkäynnin asianosaispiirin sivullisen osalta, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena. Aiemmin tällaisten henkilöiden esteellisyydestä todistajaksi säädettiin vuoden 1997 lain (690/1997) OK 17:18.1:ssa. Säännös kumottiin vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksessa, eikä voimassa olevan vuoden 2015 lain (732/2015) todistajia koskevassa OK 17:29:ssä enää säädetä kyseisten henkilöiden esteellisyydestä todistajaksi. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen sivullisten esteellisyyttä todistajaksi vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen. Tässä tarkoituksessa tutkimuksessa selvitetään säännöksen yhteyttä itsenäiseen väliintuloon ja sitä koskevaan lainsäädäntöön. Tutkimusmenetelmänä on käytännöllinen lainoppi. Tutkimuksessa pyritään esittämään perusteltu kannanotto voimassa olevan oikeuden sisällöstä. Tutkimuksessa osoitetaan, että itsenäinen väliintulo oli OK 17:18.1:ssa säädetyn viimesijainen tulkintakriteeri. Näin ollen säännöksessä tarkoitettujen sivullisten asemaa nykyisessä oikeustilassa voidaan tarkastella itsenäisiä väliintuloja koskevan voimassa olevan oikeustilan mukaisesti. Tutkimuksessa esitetään, että itsenäistä väliintulo-oikeuttaan käyttävät sivulliset ovat todistajaksi esteellisiä vuoden 1991 lain (1052/1991) OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella. Sen sijaan sellaiset tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevat sivulliset, jotka eivät käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, eivät nykyisessä oikeustilassa enää ole todistajaksi esteellisiä. Tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevien sivullisten esteellisyys todistajaksi riippuu siten heidän väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestään. Toisin kuin aiemmassa oikeustilassa, nykyisin pelkkä oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen ja siitä seuraava oikeus itsenäiseen väliintuloon ei saa aikaan todistajan esteellisyyttä. Tutkimuksessa esitettyä tulkintaa sovelletaan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa yleisesti esitetyissä käytännön tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoiman katsotaan ulottuvan sivulliseen. Näitä tilanteita tarkastellaan vertaamalla aiempaa oikeustilaa nykyiseen. Käytännössä oikeustila on vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen myötä muuttunut niiden tilanteiden osalta, joissa todistajan esteellisyys riippuu sivullisen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestä, ja niiden tilanteiden osalta, joissa itsenäinen väliintulo ja siten todistajan esteellisyys ei näytä käytännön syiden vuoksi mahdolliselta. Näin ollen käytännössä ne tilanteet, joissa tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä oleva sivullinen on todistajaksi esteellinen, ovat harventuneet.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Prosessioikeus, Siviiliprosessi, Todistelu, Todistajat, Todistajan esteellisyys, Itsenäinen väliintulo, Oikeusvoima			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

Lähteet	VI
Lyhenteet	X
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajausta	2
1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto	4
1.4 Tutkimuksen rakenne	6
2 TODISTAJAN ESTEELLISYYS JA VUODEN 2015 OK 17 LUVUN UUDISTUS	8
2.1 OK 17:18 – Todistajan erityiset esteellisyysperusteet	8
2.1.1 Legaalinen todistusteoria ja vuoden 1734 lain todistajanjäädit	8
2.1.2 Vapaa todistusteoria ja vuoden 1948 lain OK 17:18	10
2.1.3 Vuoden 1997 lain uudistettu OK 17:18	13
2.1.4 Todistajaksi esteellisen henkilön kuuleminen todistelutarkoituksessa	14
2.2 Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistus	17
2.2.1 Vuoden 2015 lain OK 17:29 ja sen perustelut	17
2.2.2 Todistajan erityisistä esteellisyysperusteista luopumisesta	21
2.3 Vertailua Ruotsin RB 36:1:n todistajan esteellisyysperusteisiin	23
3 OK 17:18.1:SSA TARKOITETUN SIVULLISEN ESTEELLISYYDESTÄ TODISTAJAKSI VUODEN 2015 OK 17 LUVUN UUDISTUKSEN JÄLKEEN	28
3.1 Laintulkinnan lähtökohdat	28
3.2 OK 17:18.1 ja itsenäinen väliintulo	29
3.2.1 Itsenäisen väliintulijan määritelmä ja asema oikeudenkäynnissä	29
3.2.2 Oikeusvoimasta OK 17:18.1:n tulkinnan lähtökohtana ja itsenäisen väliintulon edellytyksenä	31
3.2.3 Itsenäinen väliintulo OK 17:18.1:n viimesijaisena tulkintakriteerinä	33

3.3 Nykyisen oikeustilan arviointi.....	35
3.3.1 Itsenäisen väliintulijan esteellisyys todistajaksi asianosaisaseman perusteella..	35
3.3.2 Sivullisen, joka ei käytä itsenäistä väliintulo-oikeuttaan, esteellisyydestä todistajaksi	38
4 TULKINNAN SOVELTAMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ	41
4.1 Tulkinnan lähtökohdat	41
4.2 Seuraanto lainvoimaisen tuomion jälkeen	42
4.3 Asialegitimaation poikkeuksellinen järjestely	43
4.3.1 Konkurssivelallinen	43
4.3.2 Tavaramerkin luovuttaminen.....	44
4.3.3 Ryhmäkanne	45
4.4 Aineellisoikeudellinen riippuvuussuhde asianosaisen ja kolmannen henkilön välillä	45
4.4.1 Välttämätön prosessinyhteys	46
A. Esineen yhteisomistus.....	47
B. Jakamaton kuolinpesä	48
4.4.2 Testamenttitilanteet	48
4.4.3 Osakeyhtiön yhtiökokouksen päätös	49
4.4.4 Yhtiömiessuhde	50
4.4.5 Konkurssivelkoja	51
4.4.6 Takaussuhde	52
4.4.7 Alivuokralainen	54
4.4.8 Pretendenttiriita	56
4.5 Muut tilanteet.....	57
4.5.1 Perheoikeudelliset statusoikeudenkäynnit.....	57
4.5.2 Patenttiriita	58
4.5.3 Rikosasian yhteydessä käsiteltävät yksityisoikeudelliset vaatimukset.....	58
4.5.4 Muita oikeuskäytännössä käsiteltyjä tilanteita	59

4.6 Yhteenveto nykyisestä oikeustilasta käytännön tilanteiden perusteella	60
5 LOPUKSI	62
5.1 Yhteenveto tutkimuksen johtopäätöksistä	62
5.2 Lyhyesti <i>de lege ferenda</i>	64

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis*: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY, Juva 1989.
- Aarnio, Aulis*: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa *Minun metodini*, s. 35–56. WSLT, Helsinki 1997.
- Ekelöf, Per Olof*: Rättegångsbalken med kommentar. Svensk juristtidning, Häfte 1, 1971, s. 264–272.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars*: Rättegång. Fjärde häftet. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik, Stockholm 2009.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael*: Rättegång. Andra häftet. Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2015.
- Fitger, Peter*: Sveriges Rikes Lag. Processrätt I (RB 1–34 kap.). Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2001.
- Fitger, Peter – Sörbom, Monika – Eriksson, Tobias – Hall, Per – Palmkvist, Ragnar – Renfors, Cecilia*: Särtryck ur Rättegångsbalken. Kap 19–28, 36. Norstedts Juridik AB, Stockholm 2014.
- Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko*: Oikeuden perusteokset. Prosessioikeus. Alma Talent, Helsinki 2017.
- Hakulinen, Y. J.*: Kysymys konkurssituomion oikeusvoimasta OK 17 luvun soveltamista silmällä pitäen. Julkaisussa *Lakimies* 1949, s. 440–447.
- Halila, Jouko*: Konkurssioikeuden pääpiirteet. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Helsinki 1972.
- Hormia, Lauri*: Todistamiskielloista rikosprosessissa I. Oikeudellinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistys, Vammala 1978.
- Jokela, Antti*: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Talentum Media Oy, Helsinki 2012.
- Jokela, Antti*: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. Talentum Media Oy, Helsinki 2015.
- Kallenberg, Ernst*: Bevisrätten I. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. Svensk juristtidning, Häfte 1, 1940, s. 497–515.

- Lappalainen, Juha*: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 1986.
- Lappalainen, Juha*: Todistajan esteellisyydestä. Prosessioikeudellinen tutkimus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n tulkinnasta. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1988.
- Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus I. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1995.
- Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2001.
- Letto-Vanamo, Pia*: Tuomioistuinmenettelyn historiaa – Rahvaan oikeudenkäytöstä valtioliseen prosessiin. Teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Toim. *Pia Letto-Vanamo*, Jyväskylä 1991, s. 28–42.
- Linna, Tuula*: Kanteenmuutoskielto, preklusio ja oikeusvoima – prosessioikeuden klassikoja. *Lakimies* 3–4/2015, s. 339–366.
- Pihlajamäki, Heikki*: Evidence, Crime and the Legal Profession – The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure. University of Helsinki, Helsinki 1996.
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti*: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma, Helsinki 2015.
- Rautio, Jaakko – Frände, Dan*: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Edita Publishing Oy, Helsinki 2016.
- Tirkkonen, Tauno*: Oikeusvoimasta. Sen luonne ja subjektiivinen ulottuvaisuus Suomen siviiliprosessioikeudessa. Helsinki 1933.
- Tirkkonen, Tauno*: Uusi todistuslainsäädäntö. Laki oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muuttamisesta. WSOY, Porvoo-Helsinki 1949.
- Tirkkonen, Tauno*: Suomen siviiliprosessioikeus I. 2. uusittu painos. WSOY, Porvoo-Helsinki 1974.
- Tirkkonen, Tauno*: Suomen siviiliprosessioikeus II. 2. uusittu painos. Toim. Jouko Halila. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 1977.
- Wrede, R. A.*: Todistusoikeuden pääpiirteet voimassaolevan lain mukaan. Suom. Ernesti Forsman. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1910.
- Wrede, R. A. – Sjöström, Bertil*: Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. Suom. Onni Karhunen. 2. muutettu ja täydennetty painos. WSOY, Porvoo-Helsinki 1936.
- Ylöstalo, Matti*: Takauksesta. 2. uusittu painos. WSOY, Porvoo-Helsinki 1969.

Virallislähteet

- EV 274/2014 vp. Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 137/1945 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 17, 21 ja 24 luvun, korvauksesta todistajille valtionvaroista annetun lain, maakaaren 1 luvun, ulosottolain 3 luvun sekä rikoslain 17 luvun muuttamisesta.
- HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- LaVM 19/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- PeVL 39/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Prop. 1942:5. Kungliga Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till rättegångsbalk; given Stockholms slott den 28 november 1941.
- Prop. 1983/84:78. Regeringens proposition 1983/84:78 om ändringar i rättegångsbalken.
- Prop. 1986/87:89. Regeringens proposition 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.
- Prop. 2000/01:108. Regeringens proposition 2000/01:108 om åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna.
- Prop. 2014:15:25. Regeringens proposition 2014/15:25 om tydligare rekationer på ungas brottslighet.
- OMML 69/2012. Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 69/2012.
- OMML 30/2013. Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Lausuntokooste. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 30/2013.
- OMSO 65/2012. Vertailua eräistä todistus oikeudellisista kysymyksistä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 65/2012.

Oikeustapaukset

Helsingin HO 17.8.2006 nro 2621/04

Itä-Suomen HO 21.6.1984 nro 789/84

KKO 1972 II 2

KKO 1982 II 26

KKO 1986 II 28

KKO 1987:62

KKO 1991:91

KKO 2004:11

KKO 2015:59

KKO 2016:26

KKO 2017:78

NJA 2005 s. 342

NJA 2015 s. 552

Lyhenteet

AKL	laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä
AVHL	laki asuinhuoneiston vuokrauksesta
EV	eduskunnan vastaus
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari
OMML	oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
OMSO	oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita
OYL	osakeyhtiölaki
PatL	patenttilaki
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PK	perintökaari
RB	rättegångsbalken
RL	rikoslaki
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa
RyhmäKL	ryhmäkannelaki
TakL	laki takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta
TavaraML	tavaramerkkilaki

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Suomessa todistajatodistelua koskevan lainsäädännön lähtökohtana on Keski-Euroopassa ja Skandinaviassa omaksutun mannermaisen prosessiperinteen mukainen *yksiroolisuuden periaate*, jonka mukaan sama henkilö ei voi toimia jutussa sekä asianosaisen että todistajan roolissa.¹ Yksiroolisuuden periaatteen taustalla on ajatus siitä, että asianosaisen intressi estää hänen kuulemisensa todistajana omassa asiassaan. Vastaavasti todistajalta edellytetään sivullisuutta eli ”vierasmiesominaisuutta” suhteessa oikeudenkäyntiin. Tämä roolijako ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö asianosaisia voitaisi kuulla todistelutarkoituksessa. Päinvastoin asianosaisen vapaata kuulustelua näytön saamiseksi käytetään yleisesti prosessikäytännössä. Asianosaisten ja todistajien kuulemista koskevat kuitenkin erilliset todistelumenettelysäännökset, joiden perusteella heidän asemansa todistelussa muodostuvat varsin erilaisiksi. Tämä yksiroolisuuden periaatteen mukainen ajatus asianosaisen kelpaamattomuudesta todistajaksi vaikuttaa myös todistajan esteellisyysääntelyn taustalla.²

Todistajan esteellisyysääntelyssä on kyse todistajankelpoisuuden, habilitietin, määrittelystä eli käytännössä siitä, kuka kelpaa todistajaksi. Jos jokin kelpoisuusehto puuttuu, on olemassa todistajan esteellisyysperuste. Todistajan kelpoisuusehdot on vakiintuneesti jaettu yleisiin ja erityisiin kelpoisuusehtoihin. *Yleinen todistajankelpoisuus* on abstrakti, yksittäisestä oikeudenkäynnistä riippumaton ominaisuus. Yleisissä todistajan kelpoisuusehdoissa määritellään, millaisia ominaisuuksia (esim. ikä) henkilöltä vaaditaan, jotta häntä ylipäätään voidaan kuulla todistajana. *Erityisellä todistajankelpoisuudella* taas tarkoitetaan sellaisia todistajan kelpoisuusehtoja, joiden perusteella henkilö on tiettyyn oikeudenkäyntiin liittyvän asemansa ja intressiensä perusteella todistajaksi esteellinen. Yleinen ja erityinen todistajankelpoisuus on säännelty negatiivisesti eli laissa on lueteltu ne tilanteet, joissa todistajankelpoisuus puuttuu.³ Tämän tutkimuksen kohteena oleva säännös lukeutuu jälkimmäiseen ryhmään eli todistajan erityisiin esteellisyysperusteisiin.

¹ Hormia 1978, s. 55–56. Angloamerikkalaisella oikeusalueella, kuten Englannissa, asianosainen on lähtökohtaisesti todistajaksi kelpoinen. Lappalainen 1988, s. 57–58.

² Lappalainen 1988, s. 28–31.

³ Lappalainen 1988, s. 24.

Todistajan erityisistä esteellisyysperusteista säädettiin vuoden 1997 lain (690/1997) OK 17:18:ssä. Tämän tutkimuksen kohteena olevista henkilöistä säädettiin OK 17:18.1:ssa, jonka mukaan sellainen oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuolinen henkilö, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tuli voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena, oli todistajaksi esteellinen.

Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksessa koko todistelua koskeva OK 17 luku uudistettiin mukaan luettuna todistajan erityisiä esteellisyysperusteita koskenut säännös. Voimassa olevan vuoden 2015 lain (732/2015) todistajia koskevassa OK 17:29:ssä säädetään ainoastaan asianosaisen esteellisyydestä todistajaksi. Uudistuksessa luovuttiin siten sellaisista todistajan erityisiin esteellisyysperusteisiin lukeutuneista säännöksistä, joiden mukaan eräät oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuoliset henkilöt olivat asianosaiseen rinnastuvan asemansa ja intressiensä vuoksi todistajaksi esteellisiä. OK 17:29:ssä kuitenkin säädetään näihin aiemmin todistajaksi esteellisiin tahoihin sovellettavasta erityissääntelystä todistelumenettelyn osalta. Vain tämän tutkimuksen kohteena olevat, aiemman lain OK 17:18.1:ssa tarkoitetut sivulliset, on jätetty tämän erityissääntelyn ulkopuolelle.

1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Tässä tutkimuksessa selvitetään vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen oikeudenkäynnin sivullisten, joihin riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, esteellisyyttä todistajaksi vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen. Toisin sanoen tutkimuksen tavoitteena on voimassa olevan oikeuden (nykyisen oikeustilan) selvittäminen kumo-
tussa OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen henkilöiden osalta.

OK 17:18.1:ssa säädetyllä oli yhteys itsenäiseen väliintuloon. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi on siten selvittävä säännöksen tulkinnan lähtökohdat ja verrattava säännöstä itsenäiseen väliintuloon ja itsenäisestä väliintulosta säädettyyn lainsäädäntöön. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi on selvittävä:

- 1) Miten OK 17:18.1:ssa tarkoitettua sivullispiiriä tuli tulkita (ketkä olivat säännöksen perusteella todistajaksi esteellisiä) ja oliko tämä tulkinta yhtenevä sen sivullispiirin kanssa, joilla katsotaan oleva oikeus itsenäiseen väliintuloon? Jos vastaus tähän kysymykseen on myöntävä, on kysyttävä,

2) ovatko OK 17:18.1:ssa tarkoitetut sivulliset nykyisessä oikeustilassa todistajaksi esteellisiä itsenäisille väliintulijoille vuoden 1991 lain (1052/1991) OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella? Jos vastaus tähän kysymykseen on myöntävä, on kysyttävä,

3) mikä on nykyinen oikeustila niiden sivullisten osalta, jotka eivät käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon?

Tässä tutkimuksessa todistajan esteellisyyttä tarkastellaan pääasiallisesti siviiliprosessin kannalta johtuen siitä, että OK 17:18.1 koski riita-asioita ja siitä, että väliintuloa koskevia säännöksiä sovelletaan pääasiassa riita-asioissa. Tutkimuksessa hyödynnetään kuitenkin myös rikosprosessiin liittyvää todistajan esteellisyyttä nykyisen oikeustilan arvioinnissa ja muutoinkin sivutaan rikosprossia muun muassa tutkimuksen 4. luvussa, jossa tarkastellaan todistajan esteellisyyttä rikosasian yhteydessä ajettavan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä. Tutkimusta ei ole varsinaisesti rajattu pelkästään dispositiivisiin tai indispositiivisiin riita-asioihin, mutta tutkimuksen kohteena olevan säännöksen luonteen vuoksi tutkimuksessa käsiteltävät riita-asiat ovat pääsääntöisesti dispositiivisia eli sellaisia, joissa sovinto on sallittu. Tutkimuksen 4. luvussa käsitellään lyhyesti perheoikeudellisia statussuhteita koskevia oikeudenkäyntejä, jotka lukeutuvat indispositiivisiin riita-asioihin eli asioihin, joissa sovinto ei ole sallittu.

Tutkimuksessa yhdistetään kolme prosessioikeuden osa-aluetta: todistajan esteellisyys, itsenäinen väliintulo ja näihin molempiin liittyvä tuomion oikeusvoima. Koska tutkimuksessa tutkitaan ensisijaisesti todistajan esteellisyyttä, itsenäinen väliintulo ja oikeusvoima esitetään varsin suppeasti. Siten sellainen monimutkainen kokonaisuus kuin tuomion oikeusvoima pelkistetään pitkälti tämän tutkimuksen tarpeisiin.

Todistajan esteellisyys rajoittaa vapaan todistusteorian mukaista oikeutta esittää vapaasti näyttöä. Tutkimuksessa ei oteta kantaa tällaisen sääntelyn tarpeellisuuteen eli siihen, tulisiko vapaaseen todistusteoriaan perustuvassa lainsäädännössä ylipäätään säätää todistajan erityisten esteellisyysperusteiden kaltaisista tuomarin todistusharkinnan rajoituksista. Tällaiset näkökulmat on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Lainopilla eli oikeusdogmatiikalla on katsottu olevan kaksi tehtävää: 1) oikeussääntöjen sisällön selvittäminen (tulkinta) ja 2) oikeussääntöjen systematisointi. Edellistä voidaan kutsua lainopin praktiseksi (käytännölliseksi) ulottuvuudeksi ja jälkimmäistä lainopin teoreettiseksi ulottuvuudeksi. Kumpaakin lainopin osaa toteutetaan niiden omia tutkimusmenetelmiä käyttäen kuitenkin niin, että niiden välinen vuorovaikutussuhde otetaan huomioon. Käytännöllisen lainopin perustehtävä on selvittää oikeusjärjestyksen sisältöä, kun taas teoreettinen lainoppi erittelee ja jäsentää käsitteistöä sekä muodostaa sellaista teoriaa, joka mahdollistaa lainopillisen tulkinnan.⁴

Aulis Aarnio on esitellyt kolme näkökulmaa käytännöllisestä lainopista, joista viimeistä hän kuvaa neorealismiksi. Tässä muodossaan lainopin tehtävänä on tuottaa perusteltuja kannanottoja oikeusjärjestyksen sisällöstä oikeusyhteisön käyttöön. Tällöin lainoppi ei voi tyytyä kuvailemaan mahdollisia tulkintavaihtoehtoja, vaan sen tulisi pyrkiä rakentamaan perusteltuja normisuosituksia. Oikeudellinen argumentaatio on tällöin keskeisessä asemassa. Lainopillisen tutkimuksen lopputuloksen rationaalinen hyväksyttävyys edellyttää oikeudellisen argumentaatioteorian noudattamista.⁵

Tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmänä on käytännöllinen lainoppi. Tutkimuksessa selvitetään siis oikeussääntöjen sisältöä lainopillisen tulkinnan keinoin. Tutkimuksen tavoitteena on Aarnion käytännöllisestä lainopista esittämän näkemyksen mukaisesti perustellun kannanoton esittäminen voimassa olevan oikeusjärjestyksen sisällöstä tutkimuksen kohteena olevan oikeusongelman osalta. Tämän kannanoton perustelemiseksi tutkimuksessa käytetään käytännöllisen lainopin tulkinta- ja ratkaisunormeja. Esimerkiksi tutkimuksen historiallinen ja oikeusvertaileva osa toteutetaan lainopin puitteissa: Historiallisessa tulkinnassa selvitetään lainsäätäjän tarkoitusta ja vertailevassa tulkinnassa suomalaista oikeussääntöä tulkitaan vertaamalla sitä muiden maiden oikeusjärjestyksiin, erityisesti Ruotsiin. Tutkimuksessa sovelletaan Aarnion luomaa oikeuslähdeoppia.⁶

Tärkein tutkimusaineisto tässä tutkimuksessa on lakiteksti. Aineistona lakitekstin sisällön ja tutkimuksen kohteena olevan oikeustilan tulkinnassa käytetään lainvalmistelutöitä, joista

⁴ Aarnio teoksessa *Minun metodini* 1997, s. 36–44.

⁵ Aarnio teoksessa *Minun metodini* 1997, s. 48–53.

⁶ Aarnio 1989, s. 220–221.

tulkinnan kannalta arvokkaimpia lähteitä ovat hallituksen esitykset. Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen osalta käytetään myös muita lainvalmistelutöitä, joita ovat Todistelutoimikunnan mietintö ”Todistelu yleisissä tuomioistuimissa” (OMML 69/2012), oikeusvertailuva selvitys ”Vertailua eräistä todistusoikeudellisista kysymyksistä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa” (OMSO 65/2012), uudistusta koskevasta lausunnoista koottu mietintö ”Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Lausuntokooste” (OMML 30/2013), ja lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (LaVM 19/2014).⁷ Tutkimuksen Ruotsin oikeustilaa koskevassa osassa käytetään myös ruotsalaista lainvalmistelumateriaalia.

Lakitekstin sisältöä ja nykyistä oikeustilaa tulkitaan myös tuomioistuinratkaisujen perusteella. Tuomioistuinratkaisuista tärkeimpiä ovat Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Tätä tutkimusta varten etsittiin lisäksi alempien oikeusasteiden ratkaisuja. Niiden kerääminen toteutettiin lähettämällä Suomen viidelle hovioikeudelle ja 27:lle kärjäoikeudelle sähköpostiviesti, jossa tilattiin tiettyyn asiasanaan tai tiettyihin asiasanoihin liittyvät siviiliprosessuaalisia ratkaisuja koskevat asiakirjat. Hovioikeuksien osalta asiasanana, jolla haku pyydettiin tekemään, oli ”todistajan esteellisyys”. Turun hovioikeudesta asiasanalla löytyi niin monta ratkaisua, että hakua oli tarkennettava. Turun hovioikeudessa käytetyt asiasanat olivat siten ”todistajan esteellisyys” ja ”oikeusvoima”. Kaikki hovioikeudet vastasivat viestiin ja toimittivat ko. asiasanalla löytyvät asiakirjat. Hovioikeuksien ratkaisuja kertyi 34, joista yhdessä on käsitelty tämän tutkimuksen kohteena olevaa aihetta.⁸

Kärjäoikeuksien osalta hakupyyntöä tarkennettiin Turun hovioikeuden esimerkin mukaisesti siten, että asiakirjat tilattiin sellaisista ratkaisuista, joissa esiintyvät asiasanat ”todistajan esteellisyys” ja ”oikeusvoima”. Kaikilta kärjäoikeuksilta tuli vahvistusviesti sähköpostin vastaanottamisesta. Kärjäoikeuksista 21 vastasi viestiin. Kuudessa kärjäoikeudessa hakua ei pystytty toteuttamaan, 12:sta kärjäoikeudesta ei löytynyt ratkaisuja hakusanoilla ja kaksi

⁷ Lisäksi perustuslakivaliokunta on antanut lausunnon hallituksen esityksestä OK 17 luvun uudistamiseksi (PeVL 39/2014), jossa ei ole käsitelty todistajankelpoisuutta. Eduskunnan vastauksessa (EV 274/2014) todistajankelpoisuutta koskeva uudistettu säännös hyväksyttiin hallituksen esityksen (HE 46/2014 vp) mukaisena.

⁸ Helsingin hovioikeus lähetti kuusi ratkaisua (89/937, 89/1507, 99/34, 02/783, 04/2621, 16/2280), Itä-Suomen hovioikeus lähetti kaksi Kouvolan hovioikeuden ratkaisua (01/492, 03/1289), Rovaniemien hovioikeus lähetti kolme ratkaisua (09/608, 13/579, 16/443), Turun hovioikeus lähetti 18 ratkaisua (00/897, 02/2089, 03/1700, 04/607, 06/1165, 06/2210, 06/2781, 07/246, 07/525, 08/35, 08/1529, 09/982, 09/1966, 09/2033, 10/906, 10/2128, 10/2167, 10/2300) ja Vaasan hovioikeus lähetti viisi ratkaisua (96/402, 98/533, 01/728, 01/1053, 08/905). Tämän tutkimuksen kohteena olevaa aihetta on käsitelty ratkaisussa Helsingin HO 17.8.2006 nro 04/2621. Muissa ratkaisuissa on kyse muun muassa todistajan esteellisyydestä asianosaisaseman perusteella, erityissäännöksen perusteella kuultavista, istutkokokoonpanon esteellisyydestä ja testamentin todistajan esteellisyydestä.

käräjäoikeutta lähetti yhteensä kolmen ratkaisun asiakirjat. Saadut käräjäoikeuksien ratkaisut eivät koskeneet tämän tutkimuksen kohteena olevaa aihetta.⁹

Oikeustieteellisen kirjallisuuden osalta tutkimusaineisto on varsin suppea, koska tutkimuksen kohteena olevaa aihetta ei ole juuri tutkittu. Tärkeimpiä vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta edeltävää oikeustilaa käsitteleviä teoksia ovat *Tauno Tirkkosen* ja *Juha Lappalaisen* teokset, joista tässä tutkimuksessa käytetään erityisesti Lappalaisen tutkimusta *Todistajan esteellisyydestä* (1988). Uudistuksen jälkeistä oikeustilaa käsitteleviä teoksia ovat *Jaakko Raution* ja *Dan Fränden* pykäläkommentaari *Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari* (2016), *Pasi Pölösen* ja *Antti Tapanilan* teos *Todistelu oikeudenkäynnissä* (2015), *Antti Jokelan* teos *Oikeudenkäynti III. Pääkäsittely, todistelu ja tuomio* (2015) ja prosessioikeuden yleisteos *Prosessioikeus* (2017), jossa todistajankelpoisuutta koskevan osan ovat kirjoittaneet *Juha Lappalainen* ja *Jaakko Rautio*. Tutkimuksessa hyödynnetään myös ruotsalaista oikeustieteellistä tutkimusta, josta on syytä mainita ainakin *Per Olof Eke- löfin Rättegång* -teokset ja *Peter Fitgerin* pykäläkommentaarit.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus jakautuu viiteen lukuun. Tutkimuksen 1. luvussa esitellään muun muassa tutkimuskysymykset, joihin tutkimuksessa pyritään vastaamaan ja menetelmät, joiden avulla tutkimus toteutetaan. Tutkimuksen 2. luvun perusasetelmana on erityistä todistajankelpoisuutta koskevan lainsäädännön vertaaminen ennen ja jälkeen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen. Luku aloitetaan kuitenkin vuoden 1734 lain todistajanjääveistä siitä syystä, että vuoden 1948 lain todistajan erityisten esteellisyysperusteiden on nähty seuraavan historiallisena jatkumona todistajanjääveistä. Luku etenee siten kronologisesti legaalisen todistusteorian aikaisista vuoden 1734 lain todistajanjääveistä, vapaaseen todistusteoriaan ja vuoden 1948 lain todistajan erityisiin esteellisyysperusteisiin. Tämän jälkeen esitellään vuoden 1997 lain uudistetut todistajan erityiset esteellisyysperusteet. Viimeiseksi tarkastellaan vuoden 2015 laissa toteutettua todistajan erityisistä esteellisyysperusteista luopumista. 2. luvun lopuksi Suomen sääntelyä ja sen kehitystä verrataan Ruotsin säännöksiin ja niiden kehitykseen.

⁹ Pohjois-Karjalan käräjäoikeus lähetti kaksi ratkaisua (16/4395, 17/3946) ja Vantaan käräjäoikeus yhden (17/958).

Tutkimuksen 3. luvussa pyritään vastaamaan nykyistä oikeustilaa koskevaan tutkimuskysymykseen. Aluksi esitellään OK 17:18.1:n tulkinnan lähtökohdat ja itsenäisen väliintulon ja oikeusvoimavaikutuksen henkilöllisen ulottuvuuden perusteet. Vertaamalla OK 17:18.1:n tulkinnan lähtökohtia itsenäisen väliintulon määritelmään ja sitä koskevaan lainsäädäntöön pyritään esittämään perusteltu kannanotto OK 17:18.1:ssä säädetyn lopullisesta tulkinnasta. Tämän tulkinnan perusteella tavoitteena on johtopäätösten tekeminen OK 17:18.1:ssä tarkoitettujen sivullisten esteellisyydestä todistajaksi nykyisessä oikeustilassa.

Tutkimuksen 4. luvussa 3. luvussa tehtyä tulkintaa pyritään soveltamaan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa esiintyneissä käytännön tilanteissa. Vasta käytännön sovellutusten kautta 3. luvussa esitettyjen tulkintojen ja päätelmien perustelut selkeytyvät. Tutkimuksessa ei ole mahdollista esitellä tuomion sitovuustilanteita tyhjentävästi, vaan on tyydyttävä oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa yleisesti esiintyvien tilanteiden käsittelyyn. 5. luvussa esitetään yhteenveto tutkimuksessa tehdyistä päätelmistä ja käsitellään tutkimuksen lopputulosta lyhyesti *de lege ferenda*.

2 Todistajan esteellisyys ja vuoden 2015 OK 17 luvun uudistus

2.1 OK 17:18 – Todistajan erityiset esteellisyysperusteet

2.1.1 Legaalinen todistusteoria ja vuoden 1734 lain todistajanjäävit

Vuoden 1734 laissa noudatettiin *legaalista eli lakisääntöistä todistusteoriaa*, jonka perusperiaate oli tuomarin näyttöharkinnan sitominen lakiin. Laissa säädettiin todistusharkinnan maksiimeista, täydestä ja puolesta näytöstä. Täyteen näyttöön vaadittiin kahden todistajan yhtäpitävä kertomus ja yhden todistajan kertomus vastasi puolta näyttöä. Vuoden 1734 lain myötä todistajien merkitys todistelussa kasvoi syrjäyttäen asianosaisen valan tärkeimpänä todistuskeinona.¹⁰ Koska todistajan lausuma saattoi ratkaista jutun lopputuloksen, eikä legaalinen todistusteoria sallinut tuomarin vapaasti arvioida todistajan antaman lausuman näyttöarvoa, oli laissa välttämätöntä säätää yksityiskohtaisesti todistajien avulla tapahtuvasta todistelusta. Siten vuoden 1734 laissa säädettiin todistajankelpoisuudesta, nk. *todistajanjääveistä*, eli siitä, keitä henkilöitä voitiin pitää luotettavina todistajina.¹¹

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaressa säädettiin lukuisia todistajanjäävejä eli tilanteita, joissa henkilö ei ollut todistajaksi kelpoinen. Todistajanjäävit jaettiin kahteen ryhmään, absoluuttisiin ja relatiivisiin todistajanjääveihin. *Absoluuttiset eli yleiset todistajanjäävit*, joita olivat 1) puuttuva laillinen ikä, 2) mielenvikaisuus, 3) todistuksen kannalta oleellisten ruumiillisten elimien puute, 4) huono maine ja 5) muu kuin kristinuskoa oleva uskontunnustus, määrittivät yleisen todistajakelpoisuuden suhteessa kaikkiin oikeudenkäynteihin. *Relatiiviset eli erityiset todistajanjäävit* taas estivät henkilön toimimisen todistajana tietyssä oikeudenkäynnissä. Relatiivisia todistajanjäävejä oli kahta tyyppiä. Henkilön erityinen esteellisyys todistajaksi perustui joko siihen, että hänellä oli osa asiassa tai odotettavissa etua sen päättymisestä tai siihen, että hän oli sellaisessa suhteessa asianosasiin, jonka perusteella häntä pidettiin epäluotettavana todistajaksi.¹²

¹⁰ Letto-Vanamo 1991, s. 39–42.

¹¹ Wrede 1910, s. 196–197.

¹² Wrede 1910, s. 197–203.

Relatiivisista todistajanjääveistä säädettiin vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren OK 17:7:ssä, jonka mukaan todistaa ei saanut

- ”1) se, jolla oli asiassa osa tai odotettavissa hyötyä tai vahinkoa;
- 2) asianosaisen vastapuoli ja julkinen vihamies;
- 3) rikosasiassa ilmiantaja eivätkä ne, ”jotka ovat siitä huhua levittäneet” eivätkä myöskään ne, jotka olivat rikoksesta yksistään kuulopuheesta saaneet tiedon;
- 4) se, joka oli asianosaiseen taikka siihen, jolla muutoin oli asiassa osa tai odotettavissa siitä hyötyä tai vahinkoa, sellaisessa sukulaisuudessa tai lankouudessa, joka OK 13:1:n mukaan muodosti tuomarin jäävin; ja
- 5) asianosaisen oma perheenväki ja oikeudenkäynnin aikana asianosaisen palveluksessa olleet yksityiset palvelijat, ellei kyseessä ollut talossa tapahtunut vakava rikos ja ulkopuolisia todistajia ei ollut paikalla.”

Legaalisen todistusteorian aikaiset relatiiviset todistajanjäävit muistuttivat tuomarin esteellisyysperusteita. Todistajilta edellytettiin samantyyppistä muodollista luotettavuutta ja puolueettomuusasemaa kuin tuomareilta.¹³

Vuoden 1734 lain todistajanjäävit olivat lähtökohtaisesti ehdottomia. Pääsääntöisesti kelpaamattomuus todistajaksi merkitsi sitä, että henkilöä ei voitu kuulla todistelussa missään muodossa. Tuomarin tuli ottaa tietoonsa tulleet jäävit huomioon viran puolesta. Kiellosta oli kuitenkin poikkeuksia. OK 17:14:ssä säädettiin, että kantajan ja vastaajan yhteisesti vaatiessa esteellisen todistajan kuulemista, tuomarin harkinnassa oli, saiko jäävi henkilö todistaa. Esteellisen henkilön antamalle todistukselle oli tällöin annettava sama painoarvo kuin esteetömän henkilön todistajanlausunnolle.¹⁴ Mahdollisuus syrjäyttää todistajanjäävi ei siten merkinnyt poikkeusta legaalisen todistusteorian mukaisesta lakiin sidotusta näytön arvioinnista.¹⁵ OK 17:9 sen sijaan oli poikkeus legaalisesta todistusteoriasta. Säännöksen mukaan todistajaksi esteellisen henkilön kuuleminen poikkeuksellisesti ilman valaa oli mahdollista vakavissa rikosasioissa. Kyseessä ei ollut varsinainen todistus vaan ”informatsioni”, jonka

¹³ Lappalainen 1988, s. 50.

¹⁴ Wrede 1910, s. 212; Lappalainen 1988, s. 51. Todistajanjääveistä poikkeaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista kaikissa tapauksissa, kuten törkeää rikosta koskevilla jutuilla tai kun kyseessä oli huonomainen todistaja. Wrede – Sjöström 1936, s. 130, 251.

¹⁵ Lappalainen 1988, s. 51.

näyttöarvo oli tuomarin harkinnan varassa.¹⁶ Kyseistä säännöstä voidaan pitää varhaisena vapaan todistusteorian muotona.¹⁷

Jo 1900-luvun alkupuolella oikeuskäytännössä alettiin soveltaa vapaata todistusharkintaa näytön todistusvoiman harkinnassa, vaikka vuoden 1734 lain mukainen legaalinen todistus-teoria oli edelleen muodollisesti voimassa. Tätä kehitystä oli omiaan edistämään se, että vapaasta todistusharkinnasta oli jo säädetty erityislainsäädännössä.¹⁸ Vuoden 1734 lain voimassaolon loppuaikoina vain todistajanjävejä koskevia säännöksiä sovellettiin oikeuskäytännössä poikkeuksettomasti. Todistajanjävit olivat legaalisen todistusteorian ”viimeisiä linnakkeita”.¹⁹

2.1.2 Vapaa todistusteoria ja vuoden 1948 lain OK 17:18

1.1.1949 voimaan tulleella lailla (571/1948) siirryttiin vuoden 1734 lain legaalisesta todistusteoriasta *vapaaseen todistusteoriaan*. Vapaa todistusteoria ilmenee kahdessa muodossa. *Vapaan todistusharkinnan* mukaisesti tuomioistuim ei ole näytön vakuuttavuutta arvioidessaan harkintavaltaa rajoittavien määräysten sitoma. *Vapaa todistelu* merkitsee, että näyttöä arvioidessaan tuomioistuim voi ottaa huomioon kaikki asiassa esiin tulleet seikat.²⁰ Vapaa todistusteoria ei kuitenkaan ole rajoittamaton. Vapaata todistusharkintaa rajoittavat esimerkiksi legaaliset presumtiot ja tunnustus. Vapaata todistelua taas rajoittavat todistamiskiellot, kuten tuomarin yksityistietojen hyödyntämiskielto.²¹

Legaalisesta todistusteoriasta luopuminen asetti vuoden 1734 lain lähes muuttumattomina²² säilyneet todistajanjävit kyseenalaisiksi. Todistajanjävejä oli oikeuskäytännössä sovellettu johdonmukaisesti aina vuoden 1948 lain voimaantuloon asti, vaikka ne olivat vaikeuttaneet

¹⁶ Wrede 1910, s. 213; Lappalainen 1988, s. 51–52. Kuitenkaan vanhempia, lapsia, aviopuolisoita tai sisaruksia ei saanut kuulla toisiaan vastaan, ellei asian tärkeys tai vakavuus sitä edellyttänyt. Wrede 1910, s. 213; Lappalainen 1988, s. 52.

¹⁷ Lappalainen 1988, s. 52.

¹⁸ Tirkkonen 1949, s. 1.

¹⁹ Lappalainen 1988, s. 52.

²⁰ Tirkkonen 1949, s. 23.

²¹ Lappalainen 2001, s. 141–143.

²² Ainoastaan todistajan yleisistä kelpoisuusehdoista oli poistettu määräys todistajan kristinuskon mukaisesta uskontunnustuksesta. Lappalainen 1988, s. 52, alaviite 73.

totuuden selvittämistä oikeudenkäyntiaineistoa rajoittavan luonteensa vuoksi. Erityisesti riita-asioissa todistajan esteellisyys oli saattanut aiheuttaa jutun selvittämättä jäämisen.²³

Todistajanjäveistä luopumista oltiin esitetty useissa lainsäädäntöuudistuksissa jo 1900-luvun alkupuolella. Vuosien 1923-1939 uudistamishankkeet eivät sisältäneet nimenomaisia todistajan erityisiä esteellisyysperusteita. Näissä ehdotuksissa ainoastaan asianosaisia ei voitu kuulla todistajina. Juttuun läheisesti liittyvien henkilöiden kuulustelu esitettiin tapahtuvaksi ilman valaa. Aikaisemmista lainsäädäntöehdotuksista poiketen vuonna 1945 annetussa hallituksen esityksessä OK 17 luvun uudistamiseksi (HE 137/1945) oli nimenomainen erityistä todistajankelpoisuutta koskeva säännös OK 17:18. Alkuperäisen hallituksen esityksen mukaista säännöstä muutettiin lakivaliokunnan hallituksen esityksestä antaman mietinnön (LakVK 12/1947) mukaisesti siten, että OK 17:18:n todistajan esteellisyysperusteisiin lisättiin jutun entisen asianosaisen ja sen, joka jo on tuomittu samasta rikoksesta, esteellisyys todistajaksi Näine muutoksineen vuoden 1948 lain OK 17:18 tuli voimaan vuonna 1949.²⁴

Vuoden 1948 lain OK 17:18:ssä säädettiin, että

”Jokaista muuta paitsi jutun asianosaista ja sitä, joka on ollut siinä asianosaisena, voidaan kuulustella todistajana. Rikosasiassa älköön kuulusteltako todistajana asianomistajaa silloinkaan, kun hän ei käytä puhevaltaa, eikä myöskään sitä, joka jo on tuomittu samasta rikoksesta.

Riita-asiassa ei kuitenkaan saa todistaa se, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio on voimassa niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena.”

Lappalaisen mukaan vuoden 1948 laissa tehty valinta nimenomaisten todistajan erityisten kelpoisuusehtojen säätämisestä oli selkeämpi ja siten onnistuneempi verrattuna vuosien 1923-1939 lakiehdotuksiin, joissa asiasta ei ollut nimenomaista säännöstä. Näissä ehdotuksissa erityisestä todistajankelpoisuudesta säädettiin välillisesti kuulustelua koskevien säännösten kautta. Lappalaisen mukaan tästä olisi seurannut todistajankelpoisuuden ja kuulustelumenettelyn käsitteiden sekoittuminen.²⁵

OK 17:18:n todistajan erityiset kelpoisuusehdot olivat ehdottomia eli niiden soveltaminen ei ollut tuomioistuimen harkinnan varassa. Erityinen esteellisyys todistajaksi ei kuitenkaan estänyt henkilön kuulemista todistelutarkoituksessa. Kuuleminen toteutettiin asianosaisia koskevien säännösten mukaisesti. Todistajan yleisistä kelpoisuusehdoista säädettiin vuoden

²³ HE 137/1945 vp, s. 1.

²⁴ Lappalainen 1988, s. 55–56.

²⁵ Lappalainen 1988, s. 57.

1948 lain OK 17:21:ssä, jonka mukaan 'mielipuolen' (mielisairas, tylsämielinen tai sielun toiminnaltaan muutoin häiriintynyt) tai alle 15-vuotiaan henkilön kuuleminen oli tuomioistuimen harkinnan varassa. Tuomioistuimen todetessa yleisen todistajan kelpoisuusehdon puuttuvan ei henkilöä voitu kuulla todistelussa missään muodossa.²⁶ Vuoden 1948 lain todistajan yleisten ja erityisten kelpoisuusehtojen soveltaminen poikkesi siis toisistaan, toisin kuin vuoden 1734 lain todistajanjäävien aikaan.

Hallituksen esityksen mukaan vuoden 1948 lain voimaantulon myötä todistajanjäävät poistettiin laista.²⁷ Myös Tirkkosen mukaan todistajanjääveistä luovuttiin. Hän on kuitenkin todennut, että OK 17:18:n määräykset tosiasiallisesti merkitsivät todistajan erityisten esteellisyysperusteiden säilyttämistä laissa.²⁸ Hormian mukaan todistajanjäävät kumottiin siinä mielessä, ettei todistajan esteellisyydellä enää tarkoitettu määrättyjen kvaliteettien, kuten tietyn iän, sukupuolen, uskonnon, maineen tai psyykkisen statuksen, olemassaoloa.²⁹ Lappalainen taas on viitannut OK 17:18:n todistajan erityisiin kelpoisuusehtoihin todetessaan etteivät todistajanjäävät olleet vuoden 1948 laista kadonneet.³⁰

Vuoden 1948 lain OK 17:18:ssä säädettyjen todistajan erityisten esteellisyysperusteiden taustalla olivat siis vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren relatiiviset todistajanjäävät. Vaikka vuoden 1948 lain OK 17:18:ssä ei enää säädetty sellaisista esteellisyysperusteista, kuten vihamiehen tai palvelijan esteellisyydestä todistajaksi, oli säännöksen taustalla sama ajatus juttuun nähden läheisten henkilöiden säätämisestä todistajaksi esteellisiksi. Kuitenkin, koska vuoden 1734 lain todistajanjäävät olivat ehdottomia ja vuoden 1948 lain todistajan erityiset esteellisyysperusteet eivät estäneet todistajaksi esteellisen kuulemista todistelutarkoituksessa, ei säännösten tarkoitusten voida katsoa olevan täysin samat. Todistajanjäävissä oli kyse todistajan luotettavuuden määrittelystä, kun taas OK 17:18:ssä säänneltiin asianosaisiin nähden läheisiin tahoihin sovellettavasta erityissääntelystä todistelussa. Näin ollen vuoden 1948 lain todistajan erityisiä kelpoisuusehtoja ei mielestäni ole syytä tarkastella pelkästään todistajanjääveistä seuranneena historiallisena jatkumona, vaan myös todistajanjääveistä erillisenä sääntelynä.

²⁶ Tirkkonen 1977, s. 182–184; Lappalainen 2001, s. 212, 214–215.

²⁷ HE 137/1945 vp, s. 3.

²⁸ Tirkkonen 1949, s. 94.

²⁹ Hormia 1978, s. 53.

³⁰ Lappalainen 2001, s. 208.

2.1.3 Vuoden 1997 lain uudistettu OK 17:18

Vuoden 1948 lain OK 17:18:n todistajan erityisiä kelpoisuusehtoja uudistettiin vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä annetulla lailla (690/1997), joka tuli voimaan 1.10.1997. Tuolloin säännöksestä poistettiin jutun entisen asianosaisen esteellisyys todistajaksi ja tarkennettiin kanssaepäiltyjä koskevaa todistajankelpoisuutta. Lisäksi säännökseen lisättiin 3 momentti, jossa säädettiin todistajaksi esteellisen kuulemisesta asianosaista koskevien säännösten mukaisesti kutsun, poissaolon ja kuulustelun osalta. Tämä mahdollisti todistajaksi esteellisen saamisen oikeudenkäyntiin tarvittaessa pakkokeinoin. 3 momentissa säädettiin myös todistajaksi esteellisen oikeudesta todistajalle maksettavaan korvaukseen oikeuteen saapumisesta.³¹ Vuoden 1997 uudistuksessa tämän tutkimuksen kohteena oleva todistajan esteellisyyssperuste koskien sivullista, johon tuomion sitova vaikutus ulottuu, siirrettiin säännöksen 2 momentista (OK 17:18.2) 1 momentin toiseen lauseeseen (OK 17:18.1).

Vuoden 1997 lain OK 17:18:ssä säädettiin, että

”Jokaista muuta paitsi jutun asianosaista voidaan kuulustella todistajana. Rikosasiassa ei saa kuulustella todistajana asianomistajaa silloinkaan, kun hän ei käytä puhevaltaa, eikä riita-asiassa sitä, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena.

Rikosasiassa ei saa kuulustella todistajana sitä:

- 1) jota on syytetty samasta teosta tai teosta, jolla on välitön yhteys siihen teokoon, jota syyte koskee;
- 2) jolle on annettu rangaistusmääräys tai rikesakko 1 kohdassa tarkoitetusta teosta;³² eikä
- 3) jonka teko esitutkintalain (805/2011) 3 luvun 9 §:n nojalla on päätetty jättää saattamatta syyttäjän harkittavaksi taikka jonka teosta syyttäjä on päättänyt jättää oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 tai 8 §:n tai muun vastaavan lainkohdan nojalla syytteen nostamatta.”

Jos 1 tai 2 momentissa tarkoitettua, joka ei ole jutun asianosainen, halutaan kuulla tuomioistuimessa, sovelletaan kutsun, poissaolon ja kuulustelun osalta soveltuvien osin niitä säännöksiä, jotka ovat voimassa asianosaisen osalta. Oikeudesta saada korvausta tuomioistuimeen saapumisesta on soveltuvien osin voimassa, mitä todistajasta säädetään.”

³¹ HE 82/1995 vp, s. 145.

³² Lailla 758/2010, joka oli säädetty tulemaan voimaan erikseen säädettävänä ajankohtana, kohta oli muutettu kuulumaan: 2) jolle on annettu sakkomääräys, rangaistusmääräys tai rikesakkomääräys 1 kohdassa tarkoitetusta teosta. Muutos tuli voimaan 1.12.2016 lailla 987/2016.

OK 17:18:n perusidea säilyi siis vuoden 1997 laissa samana verrattuna vuoden 1948 lakiin. Uudistetussa säännöksessä todistajankelpoisuutta tarkennettiin lähinnä niiden rikosasian sivullisten osalta, jotka asiallisesti rinnastettiin jutun asianosaisiin.³³ Todistajaksi esteellisiä vuoden 1997 lain OK 17:18:n perusteella olivat siis 1) jutun asianosainen, 2) rikosjutussa asianomistaja, jolla ei ole vaatimuksia, 3) riitajutussa se, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena ja 4) rikosjutussa kanssaepäilty. Vuonna 2014 voimaantulleella lailla (817/2011) OK 17:18.2:in tehtiin viittausero.

2.1.4 Todistajaksi esteellisen henkilön kuuleminen todistelutarkoituksessa

Erityinen esteellisyys todistajaksi OK 17:18:n perusteella ei estänyt todistajaksi esteellisen henkilön kuulemistä todistelutarkoituksessa, vaan merkitsi todistajista poikkeavien todistelumenettelysäännösten soveltamista. Todistajaksi esteellisiä kuultiin todistelussa asianosaisia koskevien todistelumenettelysäännösten mukaisesti. Tämä näyttää olleen oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa selvää jo ennen vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä OK 17:18.3:in kirjattua kuulemissäännöstä.³⁴

OK 17:18.3:n mukaan todistajaksi esteelliseen sovellettiin kutsun, poissaolon ja kuulustelun osalta asianosaisia koskevia säännöksiä. Todistajanpalkkio määräytyi todistajia koskevien säännösten mukaisesti. OK 17:18:n perusteella todistajaksi esteellisiä henkilöitä kuultiin siis asianosaisia koskevien OK 17:61–65:en nojalla joko ns. vapaana kuulusteluna tai totuusvakuutuksen nojalla. Totuusvakuutuksen nojalla kuulemistä käsitellään ensin, koska se oli pitkään lain tasolla ensisijainen kuulemistapa.

Totuusvakuutuksen nojalla kuuleminen tarkoitti sitä, että kuultava antoi ennen kertomustaan totuusvakuutuksen. Tällöin kuultava oli rikosoikeudellisen rangaistusuhan alainen kertomusta antaessaan ja hänet voitiin tuomita rikoslaissa säädettyyn rangaistukseen perättömästä lausumasta (voimassa olevan RL:n [563/1988] 15 luvussa). Rikosoikeudellisen sanktion

³³ HE 82/1995 vp, s. 144; Lappalainen 2001, s. 208, alaviite 70.

³⁴ Esim. ratkaisussa KKO 1986 II 28 käräjäoikeudessa todistajana kuullun OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisen sivullisen kertomukselle annettiin jälkikäteen asianosaisen kertomusta vastaava arvo. Tirkkonen 1977, s. 184; Lappalainen 1988, s. 36; Lappalainen 2001, s. 211–212. Sen sijaan tuomioistuimen harkinnassa olevan yleisen todistajankelpoisuuden puuttuminen esti henkilön kuulemisen myös vapaana kuulusteluna. Tirkkonen 1977, s. 183; Hormia 1978, s. 63; Lappalainen 1988, s. 37; Lappalainen 2001, s. 215.

vuoksi lähtökohtana oli se, että laissa määriteltiin tyhjentävästi ne henkilötahot, joihin totuusvakuutusta voitiin soveltaa. Koska laissa säädettiin ainoastaan asianosaisen ja hänen legaalisen edustajansa kuulemisesta totuusvakuutuksin, ei ollut selvää, voitiinko totuusvakuutusta soveltaa OK 17:18:n perusteella todistajaksi esteellisiin.³⁵ Oikeuskirjallisuudessa tämä kysymys herätti keskustelua nimenomaan tämän tutkimuksen kohteena olevien OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen sivullisten osalta. Tirkkonen puolsi käytännön syiden vuoksi mahdollisuutta kuulla tällaista sivullista totuusvakuutuksen nojalla.³⁶ Samoin Lappalainen katsoi, että tällaista henkilöä oli mahdollista kuulla totuusvakuutuksin, mutta kuitenkin vain siinä tilanteessa, että mainittu henkilö esiintyi jutussa itsenäisenä väliintulijana.³⁷

Vapaasta kuulustelusta todistelutarkoituksessa säädettiin vuoden 1993 alioikeusuudistuksen yhteydessä annetun lain (1052/1991) OK 17:61:ssä, jolloin vapaa kuuleminen todistelutarkoituksessa säädettiin asianosaisten ensisijaiseksi kuulemistavaksi. Totuusvakuutuksin kuuleminen säädettiin sovellettavaksi ainoastaan poikkeustapauksissa. Muutoksella haluttiin lisätä asianosaisten kuulemista todistelussa, koska he usein tietävät jutun tosiseikoista parhaiten.³⁸ Oikeuskäytännössä asianosaisen vapaa kuulustelu oli jo ennen vuoden 1991 lain voimaantuloa muodostunut ensisijaiseksi kuulemistavaksi, joten kyseessä näyttää olleen vain jo muotoutuneen käytännön kirjaaminen lakiin.³⁹

Todistajaksi esteellisten osalta ei ole tietoa siitä, kumpi kuulemistapa oli käytännössä yleisempi. Vaikka totuusvakuutuksin kuulemista pidettiin ainakin OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen sivullisten osalta mahdollisena, ei ainakaan tätä tutkimusta varten etsityistä oikeustapauksista löytynyt sellaista ratkaisua, jossa todistajaksi esteellistä henkilöä olisi kuultu totuusvakuutuksen nojalla. Koska totuusvakuutuksin kuulemista pidettiin asianosaisten osalta harvinaisena kuulemistapana, näin lienee ollut myös todistajaksi esteellisten kohdalla.

Vapaassa kuulustelussa todistajaksi esteellinen ei antanut totuusvakuutusta. Tällöin kuultava ei ollut perättömästä lausumasta säädetyn rikosoikeudellisen rangaistusuhan alainen lausumaa antaessaan.⁴⁰ Riita-asiassa todistajaksi esteellisellä katsottiin kyllä olevan positiivinen totuusvelvollisuus, jonka mukaan hänen oli kerrottava totuudenmukaisesti kaikki, mitä hän

³⁵ Lappalainen 1988, s. 44.

³⁶ Tirkkonen 1977, s. 171. Aiemmin Tirkkonen oli päinvastaisella kannalla. Tirkkonen 1949, s. 258.

³⁷ Lappalainen 1988, s. 44–57.

³⁸ HE 15/1990 vp, s. 118–119.

³⁹ Tirkkonen 1977, s. 172; Lappalainen 1988, s. 36, 43; Lappalainen 2001, s. 278.

⁴⁰ Esitetty koskee asianosaisia ja asianosaisia koskevien säännösten nojalla kuultavia. Todistajan vakuutuksen antaminen ei ole perätöntä lausumaa koskevien säännösten mukaan rangaistavuuden edellytys. Tirkkonen 1977, s. 426; Rautio – Frände 2016, s. 273.

asiasta tietää. Tämän totuusvelvollisuuden rikkomisesta ei kuitenkaan ollut säädetty nimenomaista rangaistusta. Totuusvelvollisuuden rikkomisen voitiin pääsääntöisesti ottaa huomioon ainoastaan kertomuksen näyttöarvoa harkittaessa. Periaatteessa todistajaksi esteellinen oli mahdollista tuomita RL (769/1990) 36:1–3:ssä säädetystä prosessipetoksesta, jos hän tahallisesti erehdytti tuomioistuinta, tai RL (563/1998) 15:6:ssä säädetystä väärästä ilmianosta, mutta tällaisista rikoksista tuomitseminen oli harvinaista.⁴¹

Rikosoikeudellisen vastuun puuttuminen saattoi vaikuttaa todistajaksi esteellisten esittämien lausuntojen todistusharkintaan näyttöarvoa alentavasti. Esimerkiksi vuoden 1997 lakimuu-
tosta koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, ettei OK 17:18:ssä tarkoitetun todistajaksi esteellisen kanssasyytetyn kertomukselle tullut antaa kovinkaan suurta todistusarvoa.⁴² Ratkaisussa KKO 1986-II-28 kertomuksen näyttöarvoa on alennettu jälkikäteen, kun käräjäoikeudessa todistajana kuultu henkilö on hovioikeudessa todettu OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteelliseksi. Lappalainen on todennut rikosoikeudellisen vastuun olemassaolon vaikuttavan merkittävänä tekijänä siihen, kuinka tarkasti kuultava harkitsee sanottavansa. Siten rangaistusuhkainen totuusvelvollisuus on hänen mukaansa omiaan korostamaan todistajanlausunnon näyttöarvoa verrattuna muihin näyttötarkoituksessa annettaviin lausumiin.⁴³ Kuitenkin on muistettava, että tuomioistuin harkitsee vapaasti niin ilman totuusvakuutusta kuin sen nojallakin annetun kertomuksen näyttöarvon.

Todistelumenettelyn osalta lähtökohta oli se, että todistajaksi esteellisiin sovellettiin asianosaisia koskevia todistelumenettelysäännöksiä. Lappalaisen mukaan joidenkin todistajia koskevien säännösten, kuten vaitiolo-velvollisuutta ja vaitiolo-oikeutta koskevien säännösten, analoginen soveltaminen todistajaksi esteellisiin oli kuitenkin välttämätöntä. Lappalaisen todistajan esteellisyyttä tutkineen teoksen julkaisun aikaan vuonna 1988 todistajaksi esteelliseen sovellettava todistelumenettely erosi todistajiin sovellettavasta menettelystä pakkokeinojen käytettävyyden osalta. Tuolloin todistajaksi esteelliseen ei voitu kohdistaa asianosaisia koskevia pakkokeinoja hänen saamisekseen tuomioistuimeen, eikä todistajia koskevia pakkokeinoja, joilla todistaja voitiin velvoittaa täyttämään todistamisvelvollisuutensa. Todistajaksi esteellisen henkilön kuuleminen oli siten pitkään henkilön oman suostumuksen varassa.⁴⁴

⁴¹ Lappalainen 1988, s. 29–30.

⁴² HE 82/1995 vp, s. 145.

⁴³ Lappalainen 1988, s. 40.

⁴⁴ Lappalainen 1988, s. 41–42.

Vuoden 1997 lain OK 17:18.3:n voimaantulo mahdollisti todistajaksi esteellisen saamisen oikeudenkäyntiin tarvittaessa pakkokeinoin asianosaisia koskevien säännösten nojalla. Edelleenkin todistajaksi esteellisiin ei kuitenkaan voitu soveltaa pakkokeinoja silloin, kun henkilö kuulemistilanteessa kieltäytyi antamasta lausumaa tai vastaamasta hänelle tehtyyn kysymykseen. Tällöin tuomioistuimen oli tyydyttävä harkitsemaan, mikä merkitys henkilön käyttäytymisellä oli todisteena.⁴⁵ Näin ollen vuoden 1997 lain voimaantulon jälkeenkin todistajaksi esteellisen asema oli pakkokeinojen osalta varsin erilainen todistajaan verrattuna. Todistaja voitiin rangaistuksen uhalla velvoittaa antamaan todistajankertomus, kun taas todistajaksi esteellisen kohdalla tuomioistuimen oli tyydyttävä ottamaan kantaa siihen, mikä merkitys kuultavan käyttäytymisellä oli todisteena.

OK 17:18:ssä säädetty todistajan erityinen esteellisyys oli pitkälti roolisäännös, jossa säädettiin asianosaisen kuulemista koskevien säännösten soveltamisesta tiettyihin oikeudenkäynnin sivullisiin.⁴⁶ Todistajaksi esteellisen asema erosi todistajasta 1) näytön arvioinnin ja 2) pakkokeinojen käytön osalta. Todistajaksi esteellisiin sovellettavat todistelumenettelysäännökset ilmensivät OK 17:18:n tarkoitusta, joka oli säännöksessä todistajiksi esteelliseksi säädettyjen henkilöiden rinnastaminen asianosaisiin todistelussa. Heillä katsottiin olevan sellainen asianosaiseen rinnastettava asema tai intressi, jonka perusteella heidän kuulemisensa todistelussa tuli toimittaa asianosaisia koskevien säännösten mukaisesti ja heidän antamansa kertomuksen tuli lähtökohtaisesti saada asianosaisen lausumaa vastaava näyttöarvo.

2.2 Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistus

2.2.1 Vuoden 2015 lain OK 17:29 ja sen perustelut

Todistelua koskevan OK 17 luvun uudistanut laki (732/2015) tuli voimaan 1.1.2016. Tällä vuoden 2015 lailla uudistettiin vuoden 1948 lain OK 17 luku kokonaisuudessaan ja siten myös vuoden 1997 lain erityistä todistajankelpoisuutta koskenut OK 17:18. Vuoden 2015 lain OK 17:29–33:ssä säädetään todistajien avulla tapahtuvasta todistelusta. OK 17:30:ssä

⁴⁵ Lappalainen 2001, s. 274.

⁴⁶ Lappalainen 2001, s. 212.

säädetään todistajan (yleisestä) kelpoisuudesta alle 15-vuotiaan tai henkisesti häiriintyneen osalta. OK 17:29:ssä todistajan (erityisestä) kelpoisuudesta säädetään, että:

”Jokaista muuta kuin asianosaista voidaan kuulustella todistajana.

Asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan rikosasiassa todistajana. Häneen ei kuitenkaan sovelleta, mitä 44 §:ssä säädetään todistajan vaakuutuksesta ja 63 §:ssä pakkokeinoista todistajan kieltäytyessä todistamasta.

Mitä 2 momentissa säädetään, sovelletaan rikosasiassa myös:

- 1) siihen, jota on syytetty samasta teosta tai teosta, jolla on välitön yhteys siihen tekoon, jota syyte koskee;
- 2) siihen, jolle on annettu sakkomääräys, rangaistusmääräys tai rikesakkomääräys 1 kohdassa tarkoitetusta teosta⁴⁷;
- 3) siihen, jonka teko esitutkintalain 3 luvun 9 §:n nojalla on päätetty jättää saattamatta syyttäjän harkittavaksi taikka jonka teosta syyttäjä on päättänyt jättää oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 tai 8 §:n taikka muun vastaavan toimenpiteistä luopumista tarkoittavan lainkohdan nojalla syytteen nostamatta.”

OK 17:29:ää koskevat perustelut hallituksen esityksessä OK 17 luvun uudistamiseksi vastaavat Todistelutoimikunnan mietinnön todistajia koskevaa osaa.⁴⁸ Hallituksen esityksen mukaan todistajia koskeva sääntely pysytettäisiin pääosin ennallaan. Ainoana uudistuksena ehdotettiin todistajan erityisistä kelpoisuusehdoista luopumista. Perusteluissa on omaksuttu käsite ”kuultavien ryhmä” kuvaamaan aiemman lain OK 17:18:ssä tarkoitettuja todistajaksi esteellisiä henkilöitä. Tätä kuultavien ryhmää kuvaillaan eräänlaiseksi asianosaisten ja todistajien väliin jääväksi väliryhmäksi.⁴⁹

Hallituksen esityksessä perusteluita todistajan erityisistä kelpoisuusehdoista luopumiseksi on käsitelty ensin yleisellä tasolla ja sen jälkeen kunkin kuultavien ryhmään lukeutuneen henkilöryhmän osalta erikseen. Yleisen tason perustelut tiivistyvät kolmeen näkökulmaan: 1) kansainväliseen oikeusvertailuun, 2) todistajanjäälleistä periytyvien todistajan esteellisyysperusteiden sopimattomuuteen suhteessa vapaan todistusharkinnan periaatteeseen ja 3) lainsäädännön ja oikeustilan selkeyteen.

⁴⁷ Sanamuotoa on muutettu 1.12.2016 voimaan tulleella lailla (987/2016). Aiempi 1.1.2016 voimaan tullut sanamuoto kuului: ”2) siihen, jolle on annettu rangaistusmääräys tai rikesakko 1 kohdassa tarkoitetusta teosta;”.

⁴⁸ OMML 69/2012, s. 49–53; HE 46/2014 vp, s. 30–33. Todistelutoimikunnan tehtävänä oli laatia ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. OMML 69/2012, s. 8.

⁴⁹ HE 46/2014 vp, s. 30.

Hallituksen esityksessä on todettu, että Suomen todistajia koskeva lainsäädäntö tuli uudistaa kansainvälisiä malleja vastaavaksi siten, että havainnoistaan kertovat tahot jaettaisiin kahteen ryhmään, asianosaisiin ja todistajiin. Eräänlaisena väliryhmänä pidettyjä kuultavia koskeva lainsäädäntö oli omaksuttu Ruotsista, eikä muissa maissa ollut vastaavia säännöksiä.⁵⁰ Todistelutoimikunnan mietintöön liittyen julkaistiin erillinen oikeusvertaileva selvitys, jossa erityistä todistajankelpoisuutta vertailtiin Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Suomen OK 17:18 oli kopioitu Ruotsin RB 36:1:stä. Selvityksen mukaan säännökset vastasivat lähes täydellisesti toisiaan lukuun ottamatta sitä, että RB 36:1:ssä ei säädetty sellaisen henkilön, joka tulee riita-asiassa annetun tuomion oikeusvoiman sitomaksi, esteellisyydestä todistajaksi. Oikeusvertailevan selvityksen mukaan Ruotsissa ei ole estettä kuulla tällaista henkilöä todistajana. Norjassa ja Tanskassa sen sijaan ei tunneta todistajan erityisiä esteellisyyksiperusteita eli kuultavien ryhmää. Molemmissa maissa kaikki muut paitsi asianosaiset pääsääntöisesti kelpaavat todistajiksi.⁵¹

Hallituksen esityksen mukaan kuultavien ryhmä oli selitettävissä historiallisella jatkumolla legaalisen todistusteorian aikaisista todistajanjäveistä periytyneisiin todistajan erityisiin esteellisyyksiperusteisiin. Kuultavien ryhmän nähtiin ilmentävän legaalisen todistusteorian aikaista tuomarin näyttöharkinnan rajoittamista. Toisin sanoen perusteluissa kyseenalaistettiin todistajan erityisen kelpoisuussääntelyn tarpeellisuus vapaan todistusteorian vallitessa.⁵²

Todistajan erityisistä esteellisyyksiperusteista luopuminen on nähty perusteltuna myös lainsäädännön ja oikeustilan selväpiirteisyyden ja selkeyden vuoksi. Perusteluiden mukaan kuultavien ryhmä oli omiaan hämärtämään asianosaisten ja todistajien välistä rajanvetoa. Kuultavia koskeva sääntely aiheutti sellaisia tulkintakysymyksiä, jotka voitaisiin välttää luopumalla kuultavien ryhmästä. Perusteluissa kuultavien ryhmästä luopumisen on nähty selkeyttävän myös kuultavien itsensä asemaa, koska heidän näytti olevan vaikea hahmottaa asemaansa sekä oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan oikeudenkäynnissä.⁵³

Tämän tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden, joihin riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, osalta kuultavien ryhmästä luopumista on perusteltu 1) tilanteiden harvinaisuuden, 2) vastaavan säännöksen puuttumisen esikuvamaassa Ruotsissa ja 3) säännöksen soveltamisalan mahdollisen epätarkoituksenmukaisuuden ja ennakoimattomuuden

⁵⁰ HE 46/2014 vp, s. 30.

⁵¹ Ks. tarkemmin OMSO 65/2012, s. 70–76.

⁵² HE 46/2014 vp, s. 30.

⁵³ HE 46/2014 vp, s. 31.

vuoksi. Perusteluissa on myös käsitelty sellaisia OK 17:18.1:n soveltamistilanteita, joita on pidetty käytännön kannalta tärkeimpinä. Perusteluissa on todettu, että sellaisiin henkilöihin, jotka tulevat riita-asiassa annettavan tuomion oikeusvoiman sitomaksi, sovellettaisiin jatkossa todistajia koskevia säännöksiä.⁵⁴

Asianomistajien, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytettyjen (perusteluissa ”rikoskumppanit”) kohdalla on esitetty erisuuntaisia argumentteja todistajaksi esteellisyyden puolesta ja sitä vastaan. Asianomistajiin, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytettyihin ei perustelujen mukaan voida kaikilta osin soveltaa todistajia koskevia säännöksiä. Asianomistajalle ei rikoksen uhrina voida asettaa samanlaista todistamis- ja totuusvelvollisuutta kuin oikeudenkäynnin ulkopuoliselle henkilölle. Samoin kanssaepäillyn kohdalla todistamis- ja totuusvelvollisuus saattaisi rajoittamattomana johtaa sen periaatteen vastaiseen lopputulokseen, ettei kenelläkään ole velvollisuutta myötävaikuttaa oman rikoksena selvittämiseen. Näiden syiden vuoksi perätöntä lausumaa koskevia rangaistussäännöksiä ja todistajia koskevia pakkokeinoja, uhkasakkoa ja painostusvankeutta koskevia säännöksiä ei perustelujen mukaan sovelleta asianomistajiin, joilla ei ole vaatimuksia, eikä kanssaepäiltyihin.⁵⁵

Todistelutoimikunnan mietinnöstä annetuista 56 lausunnosta julkaistun koosteen 2 jaksossa on esitelty kuultavien ryhmästä luopumista koskevia lausuntoja. Tässä jaksossa esitellyistä 52 lausunnosta 17 on lausunut kuultavien ryhmästä luopumisesta. Kaksi näistä kannanotoista näyttävät pelkästään positiivisilta, kun muissa kuultavien ryhmästä luopumiseen on suhtauduttu varauksella. Monissa lausunnoissa kuultavien ryhmästä luopumista on pidetty sinänsä lakia selkeyttävänä, mutta todistajanvakuutusta ja pakkokeinoja koskevien säännösten ottaminen lakiin näyttää usean lausunnon mukaan tekevän muutoksesta näennäisen. Näiden lausuntojen mukaan muutos tulee jäämään terminologiseksi, koska kuultavien ryhmään kuuluneiden tosiasiallinen asema todistelussa näyttää säilyvän samana.⁵⁶

⁵⁴ HE 46/2014 vp, s. 32–33.

⁵⁵ HE 46/2014 vp, s. 33. Myös vuoden 2015 lain OK 17:44:ssä säädetään, ettei asianomistaja, jolla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytetty anna todistajan vakuutusta.

⁵⁶ OML 30/2013, s. 13–44. Positiivisesti kuultavien ryhmästä luopumiseen ovat suhtautuneet Eduskunnan oikeusasiamies ja Suomen Lääkäriliitto. Muita asiasta lausuneita tahoja tai henkilöitä ovat Valtakunnanvoudinvirasto, Helsingin hovioikeus, Itä-Suomen hovioikeus, Kouvola hovioikeus, Turun hovioikeus, Vaasan hovioikeus, Espoon kärjäoikeus, Helsingin kärjäoikeus, Pohjois-Karjalan kärjäoikeus, Pohjois-Savon kärjäoikeus, Vantaan kärjäoikeus, Varsinais-Suomen kärjäoikeus, Suomen Lakimiesliitto, Suomen Tuomariliitto ja professori Johanna Niemi.

Lausuntokoosteessa kaksi tahoa on ottanut nimenomaisesti kantaa sellaisten henkilöiden, joihin riita-asiassa annettavan tuomion oikeusvoima ulottuu, esitettyyn kelpoisuuteen todistajiksi. Suomen Lakimiesliitto on katsonut, että todistajan esteellisyyssääntely on tarpeen niissä tilanteissa, joissa tuomiolla on oikeusvoima tai vahva vaikutus sivulliseen, kuten kiinteistökauppajutuissa edellisen myyjän kohdalla. Samoin Suomen Tuomariliiton mukaan kuultavien ryhmä on syytä säilyttää sellaisissa tapauksissa, joissa tuomiolla on oikeusvoima tai vahva vaikutus. Myös Tuomariliitto on käyttänyt esimerkkinä kiinteistökauppajutun edellistä myyjää. Näiden nimenomaisten kannanottojen lisäksi Espoon käräjäoikeus on todennut, ettei sillä ole lausuttavaa kuultavien ryhmän poistamisesta riita-asioiden osalta.⁵⁷

Mietinnössään hallituksen esityksestä OK 17 luvun uudistamiseksi lakivaliokunta ei ehdottanut muutoksia OK 17:29:ään. Lakivaliokunta on kuitenkin lausunut asianomistajiin, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssaepäilyihin sovellettavasta todistelumenettelystä. Asianomistajien kohdalla lakivaliokunta on käsitellyt säännöksen aiheuttamia roolinmuutoksia oikeudenkäynnin aikana. Lisäksi valiokunta on erikseen todennut, ettei kuultavien ryhmästä luopuminen vaikuta OK 17 luvun ulkopuolisessa erityislainsäädännössä säädettävien kuultavien asemaan, kuten ulosottomiehiin.⁵⁸

2.2.2 Todistajan erityisistä esteellisyyssperusteista luopumisesta

Rautio ja Frände ovat OK 17 luvun uudistusta koskevassa pykäläkommentaarissaan todenneet, ettei vuoden 2015 laissa enää ole kuultavien ryhmää. Aiemman lain OK 17:18:n mukaiset todistajaksi esteelliset ovat nykyään todistajia. Uudistetussa laissa ei siten enää tunneta luotettavuusnäkökohtiin perustuvaa sääntelyä todistajan esteellisyydestä, vaan hyvinkin puolueellisia henkilöitä voidaan kuulla todistajina. Henkilön asema suhteessa oikeudenkäyntiin otetaan huomioon todistajan kertomuksen näyttöarvoa määritettäessä. Osaan kuultavien ryhmään kuuluneista henkilöistä sovelletaan kuitenkin erityissääntelyä.⁵⁹ Pölönen ja Tapanila ovat todistelua koskevassa teoksessaan todenneet, ettei nykyisessä lainsäädännössä enää tunneta muodollisia todistajan erityisiä kelpoisuusehtoja.⁶⁰

⁵⁷ OMML 30/2013, s. 27, 35, 37.

⁵⁸ LaVM 19/2014 vp, s. 22–23. Erityissäännösten nojalla kuultavista ks. myös professori Johanna Niemen lausunto OMML 30/2013, s. 39; Rautio – Frände 2016, s. 198.

⁵⁹ Rautio – Frände 2016, s. 207–208.

⁶⁰ Pölönen – Tapanila 2015, s. 392.

Jokelan mukaan nykyisessä todistelulainsäädännössä on luovuttu aikaisemmasta kolmijaosta todistelutarkoituksessa kuultaviin asianosaisiin, ulkopuolisiin todistajiin ja kuultaviin. Todistelussa ei enää tunneta kuultavien ryhmää. Jokela on kritisoinut uudistusta siitä, että aikaisempi järjestelmä toimi hyvin, eikä sen muuttamiseen ollut ilmennyt tarvetta. Jokela on esittänyt ongelmakohtia, joita uudistus saattaa asianomistajan, jolla ei ole vaatimuksia, ja kanssaepäillyn osalta aiheuttaa. Jokela on teoksessaan käyttänyt jaottelua todistajan yleisiin ja erityisiin esteellisyysperusteisiin käsitellessään OK 17:29:ssä ja OK 17:30:ssä säädettyä.⁶¹ Lappalainen ja Hupli ovat prosessioikeuden yleisteoksessa todenneet, että vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksessa luovuttiin ns. kuultavien ryhmästä, josta säädettiin aiemman lain OK 17:18:ssä. Kuten Jokelan teoksessa, myös prosessioikeuden yleisteoksessa OK 17:29:ssä säädettyä on käsitelty todistajan erityisinä esteellisyysperusteina.⁶²

Koska vuoden 2015 lain todistajia koskevassa OK 17:29:ssä ei enää säädetä muiden kuin asianosaisten esteellisyydestä todistajaksi, voidaan katsoa, että todistajan erityisistä esteellisyysperusteista on vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksessa luovuttu. Kuitenkin todistajan yleisiä ja erityisiä kelpoisuusehtoja koskevan jaottelun on ilmeisesti edelleen nähty selkeyttävän todistajan esteellisyyttä koskevaa lainsäädäntöä, koska sitä on Prosessioikeuden yleisteoksessa ja Jokelan Oikeudenkäynti III -teoksessa käytetty.

Käytännössä asianomistajien, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytettyjen asema todistelussa näyttää vuoden 2015 laissa pysyneen pitkälti aiempaa lakia vastaavana. Vaikka voimassa olevassa laissa ei säädetä vuoden 1997 lain OK 17:18.3:n tavoin asianosaisia koskevien todistelusääntöjen soveltamisesta, ei asianomistajiin, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytettyihin edelleenkään sovelleta totuusvakuutusta ja pakkokeinoja koskevia todistajatodisteluun olennaisesti liittyviä menettelysääntöjä. Näin ollen asianomistajien, joilla ei ole vaatimuksia, ja kanssasyytettyjen asema todistelussa rinnastuu tältä osin edelleen asianosaisen asemaan, vaikka he voimassa olevan lain mukaan esiintyvätkin todistajan roolissa.

Oikeuskirjallisuudessa ei ole juuri otettu kantaa vuoden 2015 OK 17 luvun uudistukseen tämän tutkimuksen kohteena olevien sivullisten kannalta. Ainoastaan Jokela on todennut, että riita-asian sivullista, johon tuomion oikeusvoima ulottuu, voidaan jatkossa kuulustella todistajana. Hänen mukaansa tällaiset tapaukset ovat harvinaisia, eikä kyseisen esteellisyysperusteen poistamisesta aiheutune haittaa käytännössä.⁶³ Ainoat aiemman lain OK 17:18:ssä

⁶¹ Jokela 2015, s. 241–246.

⁶² Lappalainen – Rautio teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 647.

⁶³ Jokela 2015, s. 242.

todistajaksi esteellisiksi määritellyt henkilöt, joita ei enää vuoden 2015 lain OK 17:29:ssä mainita, ovat ne sivulliset, joihin tuomion sitova vaikutus ulottuu. Tällaisiin sivullisiin sovellettavasta erityissääntelystä ei OK 17:29:ssä säädetä, kuten on muiden kuultavan ryhmään kuuluneiden kohdalla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nämä sivulliset olisivat kaikissa tapauksissa todistajaksi kelpoisia ja, että heihin sovellettaisiin aina todistajia koskevia säännöksiä, kuten tämän tutkimuksen 3. luvussa osoitetaan.

2.3 Vertailua Ruotsin RB 36:1:n todistajan esteellisyyssperusteisiin

Ruotsi-Suomessa säädetyn vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevat säännökset säilyivät samanlaisina Suomessa ja Ruotsissa 1900-luvun puoliväliin saakka. Suomessa vapaasta todistusteoriasta säädettiin vuoden 1948 laissa, joka tuli voimaan vuonna 1949, ja Ruotsissa vuoden 1942 laissa (1942:740), joka tuli voimaan vuonna 1948. Myös oikeuskäytännön tasolla Suomi ja Ruotsi näyttivät siirtyneen vapaan todistusteorian soveltamiseen samoihin aikoihin eli ennen virallisia lakiuudistuksia.⁶⁴ Suomen vuoden 1948 laki jatkoi naapurimaiden yhteistä linjaa todisteluoikeudessa, koska lakiuudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan OK 17 luku mukautettiin Ruotsissa toteutettuun oikeudenkäyntiuudistukseen.⁶⁵

Esikuvana Suomen vuoden 1948 lain OK 17:18:ssä säädetylle erityiselle todistajankelpoisuudelle oli Ruotsin vuoden 1942 lain RB 36:1. Alkuperäinen RB 36:1 oli kuitenkin henkilöpiiriltään suppeampi kuin Suomen vuoden 1948 lain vastaava säännös. Alun perin Ruotsissa todistajaksi esteellisiä olivat asianosainen ja asianomistaja, jolla ei ole vaatimuksia.⁶⁶ Vuoden 1984 lailla (1984:131) Ruotsin säännöstä täydennettiin, jolloin todistajaksi esteellisten henkilöiden piiri laajentui. Vuoden 1984 jälkeen voimaantulleilla laeilla (1987:747, 2001:235, 2015:79) RB 36:1:ään tehdyt muutokset olivat ainoastaan viittausmuutoksia.⁶⁷ Voimassa olevassa RB 36:1:ssä säädetään, että

”Var och en, som inte är part i målet får höras som vittne. I brottmål får dock målsäganden inte vittna, även om han eller hon inte för talan.

⁶⁴ Pihlajamäki 1996, s. 218–228.

⁶⁵ HE 137/1945 vp, s. 1.

⁶⁶ Prop. 1983/84:78.

⁶⁷ Prop. 1986/87:89; Prop. 2000/01:108; Prop. 2014/15:25.

I brottmål får vittnesförhör inte heller äga rum med någon som har åtalats för medverkan till den gärning förhöret gäller eller för någon annan gärning som har omedelbart samband med den gärningen.

Vad som sägs i andra stycket om den som har åtalats ska också gälla den som för gärning som där avses

- 1) är skäligen misstänkt och har underrättats om misstanken enligt 23 kap. 18 §,
- 2) har meddelats strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, eller
- 3) till följd av beslut enligt bestämmelser om åtalsunderlåtelse, straffvarning eller särskild åtalsprövning inte har åtalats.

Ska någon som avses i andra eller tredje stycket höras i en rättegång som inte avser åtal mot honom eller henne, gäller i fråga om kallelse till förhandling och påföljd för utevaro från förhandlingen samt i fråga om förhöret vad som sägs om tilltalade i 31 kap. 4 §, 37 kap. 1 §, 45 kap. 15 §. Ifråga om rätt till ersättning för inställelse vid förhandling gäller 36 kap. 24 och 25 §§.”

Lappalaisen mukaan Ruotsin vuoden 1984 lain RB 36:1 oli silloista Suomen OK 17:18:ää selväpiirteisempi. Hän näki tarpeelliseksi suomalaisen säännöksen uudistamisen Ruotsin RB 36:1:ää vastaavaksi.⁶⁸ Suomessa vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksen yhteydessä annettulla lailla OK 17:18 muutettiin rakenteeltaan ja sisällöltään pitkälti Ruotsin säännöksen mukaiseksi. Tuolloin jutun entisten asianosaisten esteellisyys todistajaksi poistettiin Ruotsin säännöstä vastaavasti ja kanssaepäiltyjen esteellisyyttä todistajaksi tarkennettiin RB 36:1:n kolmikohtaista luetteloa vastaavalla tavalla. OK 17:18:ään lisättiin myös RB 36:1.3:n kaltainen säännös todistajaksi esteellisen kuulemisesta ja heidän oikeudestaan korvaukseen oikeuteen saapumisesta.

Ainoa ero Suomen vuoden 1997 lain OK 17:18:n ja Ruotsin voimassa olevan RB 36:1:n välillä koski sellaista oikeudenkäynnin sivullista, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena. Suomen OK 17:18:ssä tällaisen sivullisen esteellisyydestä todistajaksi oli säädetty jo vuoden 1948 laissa, eikä säännöstä poistettu myöskään vuoden 1997 uudistuksen yhteydessä, vaikka uudistus muutoin noudatti lähes sanatarkasti Ruotsin RB 36:1:ää. Ruotsissa tällaisen henkilön esteellisyydestä todistajaksi ei säädetä todistajan erityisiä esteellisyyssperusteita koskevassa RB 36:1:ssä.

⁶⁸ Lappalainen 1988, s. 62.

RB 36:1:n perusteluiden mukaan sellaista oikeudenkäynnin läheistä henkilöä kuin riita-asian väliintulijaa voidaan yleensä kuulla todistajana, mutta vain silloin, kun hän ei saa asianosais-asemaa jutussa.⁶⁹ Perusteluissa viitataan RB 14:11.2:iin, jonka mukaan:

”Är på grund av rättsförhållandets natur eller eljest dom gällande för och mot intervenienten, som om den meddelats i rättegång, däri han varit part, äge han dock ställning av part i rättegången.”

Ruotsissa sellainen oikeudenkäynnin sivullinen, jonka hyväksi tai jota vastaan jutussa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena, on siis asianosaisasemansa vuoksi RB 36:1:n perusteella todistajaksi esteellinen.⁷⁰ Tämä näyttää selittävän Suomen OK 17:18:n ja Ruotsin RB 36:1:n välisen eroavuuden: Suomessa ei vuoden 1948 laissa säädetty Ruotsin RB 14:11.2:ia vastaavaa säännöstä ja siten tuomion sitovan vaikutuksen piirissä olevien sivullisten esteellisyydestä todistajaksi säädettiin OK 17:18:n todistajan erityisissä esteellisyysperusteissa.

Ruotsin RB 14:11.2:ssa säädettyä tilannetta kuvataan *itsenäiseksi väliintuloksi* ja siinä tarkoitettua sitovuustilannetta (”jonka hyväksi tai jota vastaan tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena”) *tuomion oikeusvoimavaikutukseksi*.⁷¹ Ruotsin Korkein oikeus on tarkentanut säännöksen tulkintaa siten, että itsenäinen väliintulo voidaan sallia sellaisissa tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoimavaikutus ulottuu sivulliseen ja, joissa voidaan antaa vain yksi kaikkia asiaan osallisia velvoittava tuomio. Ruotsin Korkein oikeus on esimerkiksi konkurssivelkojan väliintulo-oikeutta koskevassa ratkaisussa katsonut, että konkurssivelkojalla on itsenäinen väliintulo-oikeus konkursipesää koskevassa, toisen konkurssivelkojan nostamassa, oikeudenkäynnissä, koska asiassa voidaan antaa vain yksi kaikkia asiaan osallisia velvoittava tuomio.⁷²

Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa laajimmin RB 14:11.2:ssa säädettyjen sivullisten esteellisyyttä todistajaksi näyttää tarkastelleen Ekelöf. Hänen mukaansa vain itsenäisenä väliintulijana esiintyvä sivullinen on todistajaksi esteellinen. Pelkästään tuomion oikeusvoimavaikutuksen ulottuminen sivulliseen ei siten Ruotsissa näytä perustavan todistajan esteellisyyttä. Ekelöf on perustellut kantaansa sillä, että oikeudenkäynnin sivullisella on lähtökoh-

⁶⁹ Prop. 1942:5, s. 222.

⁷⁰ Kallenberg 1940, s. 510.

⁷¹ Oikeuskäytännössä esim. NJA 2005 s. 342; NJA 2015 s. 552. Oikeuskirjallisuudessa Fitger 2001, s. 208; Ekelöf – Edelstam – Pauli 2015, s. 233.

⁷² NJA 2005 s. 342. Ks. myös NJA 2015 s. 552, jossa osakkeenomistajalla ei katsottu olevan itsenäistä väliintulo-oikeutta siitä huolimatta, että tuomion oikeusvoima tuli ulottumaan häneen.

tainen velvollisuus toimia todistajana riippumatta siitä, millaisia intressejä hänellä on prosessin lopputulokseen. Ekelöfin mukaan tästä periaatteesta ei tule poiketa ilman painavia syitä. Esimerkiksi konkurssivelallisen intressi konkurssia koskevan oikeudenkäynnin lopputulokseen ei ole syy vapauttaa häntä velvollisuudesta toimia todistajana. Myöskään oikeusvoimavaikutuksen ulottuminen velalliseen ei ole tällainen painava syy. Ekelöf on perustellut kantaansa myös sillä, että todistaja voidaan pakottaa lausumaan asiassa, kun taas pelkän totuusvelvollisuuden alainen kuultava voi kieltäytyä todistamasta. Vaikka kieltäytyminen voidaan ottaa todisteena huomioon, ei siinä kuitenkaan Ekelöfin mukaan päästä samaan varmuuteen kuin tilanteessa, jossa todistaja voidaan pakkokeinoin velvoittaa lausumaan asiassa. Ekelöf on erikseen todennut, ettei Ruotsissa ole säännöstä, jossa säädettäisiin sellaisen sivullisen esteellisyydestä todistajaksi, jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena, kuten Suomen OK 17:18:ssä.⁷³

Fitgerin ym. pykäläkommentaarissa on lyhyesti todettu, ettei sivullinen yleensä saa RB 14:11.2:ssa säädettyä asianosaisasemaa, minkä vuoksi sivullista voidaan normaalisti kuulla todistajana.⁷⁴ Ruotsissa ainakin Kallenberg on ollut sitä mieltä, että epäselvyyksien välttämiseksi RB 14:11.2:ssa tarkoitettujen henkilöiden esteellisyydestä todistajaksi olisi tullut säätää nimenomainen säännös.⁷⁵

Suomen ja Ruotsin todistajan erityisiä kelpoisuusehtoja koskeva lainsäädäntö on ollut pitkälti yhtenevä aina Suomen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistukseen asti. Suomen lainsäädäntö oli tältä osin kopioitu Ruotsista. Ainoa ero vuoden 1997 lain OK 17:18:n ja voimassa olevan RB 36:1:n välillä oli tämän tutkimuksen kohteena olevien sivullisten, joihin riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, esteellisyys todistajaksi. Näyttää siltä, että toisistaan poikkeavien lainsäädännöllisten valintojen vuoksi naapurimaiden oikeustilat muodostuivat erilaisiksi. Ruotsissa on katsottu, että vain itsenäisenä väliintulijana esiintyvä sivullinen on todistajaksi esteellinen, eikä pelkästään tuomion oikeusvoimavaikutuksen ulottuminen sivulliseen perusta esteellisyyttä todistajaksi. Seuraavassa luvussa osoitetaan, että Suomessa OK 17:18:ssä säädetyn tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevan sivullisen esteellisyyttä todistajaksi tulkittiin toisin kuin Ruotsissa ja, että vuoden 2015 OK 17

⁷³ Ekelöf 1971, s. 270. Sama ilman perusteluita Ekelöf – Edelstam – Heuan 2009, s. 225.

⁷⁴ Fitger ym. 2014, 36:6.

⁷⁵ Kallenberg 1940, s. 510.

luvun uudistuksen myötä Suomen oikeustila näyttää siirtyneen Ruotsin oikeustilan mukaiseksi.

3 OK 17:18.1:ssa tarkoitetun sivullisen esteellisyydestä todistajaksi vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen

3.1 Laintulkinnan lähtökohdat

Vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssa säädettiin, että riita-asiassa todistajana ei saatu kuulustella sitä,

”– – jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena.”

Seuraavassa OK 17:18.1:lla tarkoitetaan ym. säännöstä. Vastaava säännös oli myös aieman vuoden 1948 lain OK 17:18.2:ssa. OK 17:18.1:n tulkintaa ei ole säännöksen perusteissa tarkennettu.⁷⁶ Säännöksen tulkinta jätettiin siis oikeuskäytännön ja -tieteen varaan. Sekä oikeuskäytännössä että -kirjallisuudessa säännöksen vakiintuneena tulkintana pidettiin *oikeusvoiman* ulottuvuuteen perustuvaa tulkintaa. Tämän tulkinnan mukaan sellaisia oikeudenkäynnin sivullisia, joihin jutussa annettavan tuomion oikeusvoima tuli ulottumaan, ei voitu kuulla todistajina jutussa. Toisin sanoen OK 17:18.1:ssa säädetyn tuomion sitovan vaikutuksen tulkittiin vastaavan oikeusvoima -opissa määriteltyä oikeusvoiman ulottumista oikeudenkäynnin sivulliseen.⁷⁷ Oikeuskirjallisuudessa oikeusvoimaperusteita tulkintaa edusti erityisesti Tirkkonen, joka esitti kyseisen tulkinnan vuoden 1948 lain voimaantulon yhteydessä teoksessaan Uusi todistuslainsäädäntö (1949).⁷⁸

Myös Lappalainen lähti tutkimuksessaan Todistajan esteellisyydestä (1988) OK 17:18.1:n tulkinnassa liikkeelle vakiintuneesta oikeusvoimaperusteisesta tulkinnasta. Lappalainen kuitenkin osoitti käytännön sovellutusten kautta, ettei säännöstä voitu tulkita pelkästään oikeusvoiman ulottuvuuden perusteella. OK 17:18.1:n esteellisyyssperustetta ei nimittäin ollut mahdollista soveltaa kaikissa tilanteissa, joissa oikeusvoiman katsotaan ulottuvan sivulliseen. Sen sijaan kaikkia todistajan esteellisyytapauksia voitiin Lappalaisen mukaan arvioida sen perusteella, tuliko sivulliselle myöntää oikeus *itsenäiseen väliintuloon*. Siten Lappalainen

⁷⁶ HE 137/1945 vp.

⁷⁷ Esim. ratkaisussa KKO 1986 II 28 on katsottu, että sivullinen oli OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen, koska tuomion oikeusvoima tuli ulottumaan häneen.

⁷⁸ Tirkkonen 1949, s. 100. Sittemmin myös Tirkkonen 1977, s. 184. Lappalainen on viitannut oikeusvoimaperusteisen tulkinnan osalta Tirkkosen esityksiin. Lappalainen 1988, s. 118; Lappalainen 2001, s. 210.

esitti OK 17:18.1:n lopulliseksi tulkintakriteeriksi sen arviointia, tuliko sivulliselle myöntää itsenäisen väliintulijan asema jutussa.⁷⁹

Tirkkonen sulki OK 17:18.1:n soveltamisalan ulkopuolelle muut tuomion vaikutukset kuin oikeusvoimavaikutuksen. Tirkkonen tarkasteli erityisesti tuomion täytäntöönpanovaikutusta, joka saattaa vaikuttaa välittömästi kolmannen henkilön oikeusasemaan. Esimerkiksi konkurssissa valvotun saatavan toteuttamista koskevassa oikeudenkäynnissä tuomion täytäntöönpano vaikuttaa välittömästi jutun ulkopuolisten konkurssivelkojien asemaan. OK 17:18.1:ssä säädettyä tuomion sitovaa vaikutusta ei Tirkkosen mukaan tullut tulkita niin, että myös tuomion täytäntöönpanovaikutuksen piirissä olevat olisivat olleet todistajaksi esteellisiä. Tällainen tulkinta ei Tirkkosen mielestä ollut perusteltu, koska tuomion täytäntöönpanovaikutuksen ulottuvuuden piirissä olevien sivullisten täsmentäminen oli hankalaa ja, koska esikuvamaassa Ruotsissa RB 14:11.2:n Suomen OK 17:18.1:ia vastaavan sanamuodon tulkittiin koskevan oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuuden piirissä olevia sivullisia.⁸⁰

Vakiintunut lähtökohta OK 17:18.1:ssä säädetyn tuomion sitovan vaikutuksen tulkinnassa oli siis tuomion oikeusvoiman ulottuminen oikeudenkäynnin sivulliseen. Tulkintaa ei ollut syytä laajentaa muihin tuomion vaikutuksiin, kuten täytäntöönpanovaikutukseen. Seuraavissa kappaleissa tutkitaan tarkemmin Lappalaisen esittämää näkemystä itsenäisestä väliintulo-oikeudesta OK 17:18.1:n lopullisena tulkintakriteerinä.

3.2 OK 17:18.1 ja itsenäinen väliintulo

3.2.1 Itsenäisen väliintulijan määritelmä ja asema oikeudenkäynnissä

Sivullisen väliintulosta oikeudenkäyntiin säädetään OK (1052/1991) 18:8–10:ssä, joista OK 18:10.2 koskee itsenäistä väliintuloa. Voimassa olevat säännökset on kirjattu vuoden 1991 lakiin vuoden 1993 alioikeusorganisaatiota ja siviiliprosessia koskevan uudistuksen yhteydessä. Uudistetut säännökset eivät tuoneet oikeustilaan juuri uutta, vaan lakiin kirjattiin pitkälti aikaisemmasta varsin niukasta väliintulosäännöstöstä tehdyt tulkinnat.⁸¹ OK 18:8–9:ssä säädetään väliintulon edellytyksistä ja menettelystä väliintulon toteuttamisessa. OK 18:10

⁷⁹ Lappalainen 1988, s. 118–141, erityisesti s. 120.

⁸⁰ Tirkkonen 1949, s. 101.

⁸¹ Lappalainen 1995, s. 347.

määrittelee väliintulijan aseman oikeudenkäynnissä. Väliintulosäännökset koskevat ainoastaan siviiliprosessia ja rikosprosessin yhteydessä käsiteltävää yksityisoikeudellista vaatimusta.

Itsenäinen väliintulo on toinen *sivuväliintulon* muodoista. Erotuksena pääväliintulosta, eli juttujen yhdistämisestä (kumulaatio), jossa sivullinen nostaa oman kanteen omissa nimissään, sivuväliintulossa sivullinen osallistuu oikeudenkäyntiin jommankumman asianosaisen puolella. Sivuväliintulo on aina poikkeuksellinen järjestely siinä mielessä, että siinä poikeetaan pääsääntöisestä interventiokiellosta eli asianosaisten lähtökohtaisesta oikeudesta prosessata kenenkään sivullisen sekaantumatta asiaan.⁸² Sivuväliintuloa voidaan pitää varsinaisena väliintulona, kun pääväliintulossa on kyse juttujen yhdistämisestä.⁸³ Siten seuraavassa ”väliintulolla” tarkoitetaan sivuväliintuloa ja ”väliintulijalla” sivuväliintulijaa.

Väliintulon edellytyksenä on väliintuloperusteen eli *väliintulointressin* olemassaolo. Väliintulijan on todennäköisin syin osoitettava, että jutun lopputulos voi vaikuttaa haitallisesti hänen oikeudelliseen asemaansa. Itsenäisen väliintulijan väliintulointressin on oltava välitöntä. *Välitön väliintulointressi* on katsottu olevan kyseessä silloin, kun väliintulon oikeusperusteena on tuomion sitova vaikutus eli *oikeusvoimavaikutus*. Kaikissa muissa väliintulotapauksissa väliintulointressi on ainoastaan välillistä ja tällaista väliintulijaa kutsutaan epäitsenäiseksi väliintulijaksi. Välillinen väliintulointressi voi perustua esimerkiksi tuomion todistusvaikutukseen tai tuomion sivu- eli tosideikastovaikutukseen.⁸⁴ Laissa välitön väliintulointressi on ilmaistu OK 18:10.2:ssa. Säännöksen mukaan väliintulointressi on välitön, jos kyseessä on tuomio, joka on voimassa väliintulijan hyväksi tai häntä vastaan samalla tavoin kuin jos se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän itse olisi ollut asianosaisena.

Käytännössä itsenäisen ja epäitsenäisen väliintulijan asema oikeudenkäynnissä eroaa siinä, miten laajasti heidän on katsottu olevan oikeutettuja itsenäisiin prosessitoimiin. Epäitsenäinen väliintulija voi toimia prosessissa asianosaisen tavoin, mutta hän ei kuitenkaan saa asianosaisen asemaa. Epäitsenäinen väliintulija ei voi itsenäisesti tehdä sellaisia prosessitoimia, jotka ovat ristiriidassa asianosaisen prosessitoimien kanssa, eikä hänellä ole oikeutta hakea itsenäisesti muutosta asiaan. Itsenäisellä väliintulijalla sen sijaan on katsottu olevan oikeus

⁸² Tirkkonen 1974, s. 358; Lappalainen 1995, s. 346.

⁸³ Jokela 2012, s. 351.

⁸⁴ Tirkkonen 1974, s. 362–365; Lappalainen 1995, s. 348–351. Tirkkosen mukaan myös tuomion täytäntöönpanovaikutus saattoi perustaa välittömän väliintulointressin. Lappalainen on kuitenkin osoittanut, ettei tuomion täytäntöönpanovaikutus sellaisenaan riitä itsenäiseksi väliintuloperusteeksi. Tirkkonen 1933, s. 267; Tirkkonen 1974, s. 365; Lappalainen 1995, s. 354.

itsenäiseen muutoksenhakuun. Itsenäisen väliintulijan ja asianosaisten lausumien ristiriita on ratkaistava välttämättömästi prosessinyhteyttä koskevien periaatteiden mukaisesti.⁸⁵

Vuoden 1991 lain OK 18:10.2:ssa säädetään, että

”Jos tuomio on voimassa väliintulijan hyväksi tai häntä vastaan samalla tavoin kuin jos se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän itse olisi ollut asianosaisena, hänellä on kuitenkin asianosaisen asema oikeudenkäynnissä.”

Säännöksen perusteluissa on viitattu tuomion sitovaan vaikutukseen ja todettu, että tällaisella väliintulijalla on itsenäinen muutoksenhakuoikeus.⁸⁶ Korkein oikeus on katsonut, ettei itsenäinen väliintulija OK 18:10.2:ssa säädetystä huolimatta saa täysin asianosaiseen verrattavaa asemaa, koska itsenäinen väliintulija toimii jutussa vain toisen asianosaisen puolella. Tuomiota ei myöskään anneta itsenäisen väliintulijan nimissä.⁸⁷ Ennen vuoden 1991 lain voimaantuloa Suomessa ei ollut säännöstä, jossa itsenäiselle väliintulijalle olisi annettu asianosaisen asema oikeudenkäynnissä. Itsenäisen väliintulijan katsottiin kyllä rinnastuvan asianosaiseen, mutta hänen asemaansa ei ollut säädetty lain tasolla. Tämän nimenomaisen säännöksen säätämällä on oleellinen merkitys tässä tutkimuksessa.

3.2.2 Oikeusvoimasta OK 17:18.1:n tulkinnan lähtökohtana ja itsenäisen väliintulon edellytyksenä

Oikeusvoimasta (res judicata) ei ole säädetty laissa. Oikeusvoima ilmenee oikeuskäytännössä ja -tieteessä.⁸⁸ Siviiliprosessissa tuomion oikeusvoimavaikutus on sekä negatiivista että positiivista. *Oikeusvoiman negatiivinen vaikutus* estää sisällöltään saman lainvoimaisesti ratkaistun kanteen tutkimisen uudelleen tuomioistuimessa. Aikaisempi lainvoimainen tuomio merkitsee ehdottoman prosessinedellytyksen puuttumista, mikä on otettava huomioon viran puolesta. *Oikeusvoiman positiivinen vaikutus* taas tarkoittaa sitä, että lainvoimaisesti ratkaistu seikka saa myöhemmässä prosessissa ennakkoratkaisun aseman eli se on viran

⁸⁵ Tirkkonen 1974, s. 368–369. Ristiriita pyritään ratkaisemaan tälle asianosaistaholle edullisemman vaihtoehdon mukaan. Kuitenkin sellainen disponointi, kuten kanteen muuttaminen, peruuttaminen, myöntäminen tai tunnustus, voitaneen pätevästi suorittaa vain kaikkien myötäpuolten ollessa toimenpiteen takana. Lappalainen 1995, s. 435.

⁸⁶ HE 15/1990 vp, s. 125. Perusteluista on Lappalaisen mukaan pääteltävissä, että kyseessä on tuomion oikeusvoimavaikutus. Lappalainen 1995, s. 352–353.

⁸⁷ KKO 2004:11. Myös esim. Jokela 2012, s. 358.

⁸⁸ Linna 2015 s. 355.

puolesta asetettava tuomion perustaksi. Oikeusvoimavaikutus merkitsee ”ei kahdesti samassa asiassa” -säännön (*ne bis in idem* -periaate) soveltamista.⁸⁹

Oikeuskirjallisuudessa oikeusvoiman henkilöllistä ulottuvuutta eli sitä, keitä henkilöitä tuomion oikeusvoima sitoo, on käsitelty *oikeusvoiman subjektiivisena ulottuvuutena*.⁹⁰ Vallitseva lähtökohta oikeusvoiman subjektiivisen ulottuvuuden määrittelyssä on se, että oikeusvoima ulottuu ainoastaan jutun asianosaisiin (*sententia jus facit inter partes* -periaate). Lähtökohtaisesti tuomion oikeusvoima estää asian ratkaisemisen uudessa oikeudenkäynnissä silloin, kun samat asianosaiset ovat edelleen toistensa vastapuolia. Yleensä kysymys oikeusvoiman ulottumisesta asianosaispiirin ulkopuolisiin ei edes muodostu ongelmaksi, koska tavallisesti tuomio ei kosketa sivullisen oikeusasemaa. On kuitenkin olemassa tilanteita, joissa asianosaisen suojaamistarpeen tai muun syyn vuoksi tuomion oikeusvoiman on poikkeuksellisesti katsottu ulottuvan oikeudenkäynnin sivulliseen. Näin ollen *sententia jus facit inter partes* -periaatteesta on ollut välttämätöntä tehdä poikkeuksia.⁹¹

OK 17:18.1:ssa säädetyn tuomion sitovan vaikutuksen tulkinnan lähtökohdaksi ja itsenäisen väliintulon edellytykseksi on siis asetettu oikeusvoiman ulottuminen oikeudenkäynnin sivulliseen. OK 17:18.1:ssa säädetyllä oli siten yhteys itsenäiseen väliintuloon ja siitä säädettyyn OK 18:10.2:iin. Tätä yhteyttä selvitetään seuraavassa kappaleessa.

Koska tuomion oikeusvoima ei yleensä ulotu sivullisiin, oli OK 17:18.1:ssa säädetty todistajan esteellisyys poikkeuksen asemassa. Kuitenkin sellaisessa tilanteessa, jossa tuomion oikeusvoima ulottuu sivulliseen, hänen rinnastamisensa asianosaiseen todistelussa vaikuttaa perustellulta. Merkitseehän oikeusvoiman ulottuminen riita-asian asianosaiseen sitä, ettei sivullinen voi riitauttaa asiaa uudessa oikeudenkäynnissä ja sitä, että asiassa annettava ratkaisu asetetaan mahdollisen myöhemmän prosessin perusteeksi. Tuomion oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen tekee hänestä asemaltaan ja intresseiltään pitkälti asianosaiseen rinnastettavan tahon, mikä on otettava huomioon myös todistelussa.

⁸⁹ Tirkkonen 1977, s. 277–278; Lappalainen 2001, s. 400–402.

⁹⁰ *Oikeusvoiman objektiivisella ulottuvuudella* tarkoitetaan sitä, missä laajuudessa tuomion sisältö tulee sitovaksi. Esim. Tirkkonen 1977, s. 297; Lappalainen 2001, s. 468.

⁹¹ Tirkkonen 1977, s. 298–299; Lappalainen 2001, s. 468–472. Vastakkaisen *inter omnes* -opin mukaan tuomion oikeusvoimavaikutus ulottuu kaikkiin, myös asianosaispiirin ulkopuolisiin henkilöihin. Ks. Lappalainen 2001, s. 469–470.

3.2.3 Itsenäinen väliintulo OK 17:18.1:n viimesijaisena tulkintakriteerinä

Itsenäistä väliintuloa ei ole laissa eikä lainvalmistelutöissä esitetty OK 17:18.1:n tulkintakriteerinä.⁹² Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä säännöksen on tulkittu tarkoittavan tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevia oikeudenkäynnin sivullisia.⁹³ Myös Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä säännöstä on tulkittu oikeusvoimaperusteisesti.⁹⁴

On kuitenkin olemassa perusteita sille tulkinnalle, että OK 17:18.1:ssä säädetty todistajan esteellisyys tuli ymmärtää itsenäisen väliintulon kautta. Vahvin peruste tämän tulkinnan puolesta näyttää olleen Lappalaisen esittämä kanta, jonka taustalla on se näkemys, että kaikissa tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoima ulottuu sivulliseen, sivullisella ei voida katsoa olevan oikeutta itsenäiseen väliintuloon. Tällainen tilanne on kyseessä esimerkiksi silloin, kun sivullisen oikeusasema on täydellisesti riippuvainen jutun asianosaisten prosessitoimista, kuten pretendenttiriidassa (kysymys paremmasta oikeudesta velalliseen kohdistuvaan saatavaan). Tällöin sivullinen ei voi väliintulollaan estää asianosaisten disponointeja, joten hänellä on vain epäitsenäisen väliintulijan asema. Näin on siitä huolimatta, että tuomion oikeusvoiman katsotaan ulottuvan kyseiseen oikeudenkäynnin sivulliseen.⁹⁵

Lappalaisen mukaan vain sivullisen itsenäisen väliintulo-oikeuden antama mahdollisuus prosessata jutussa asianosaisen tavoin, merkitsi hänen rinnastamistaan asianosaiseen OK 17:18:n esteellisyysäännöksen tarkoitusta vastaavalla tavalla. Jos sivullisella ei ollut itsenäistä väliintulo-oikeutta, ei häntä voitu pitää intresseiltään asianosaiseksi rinnastettava tahona, eikä siten OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisenä. Koska sivullisella ei edellä esitetyllä tavalla ole itsenäistä väliintulo-oikeutta kaikissa tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoiman katsotaan ulottuvan häneen, pelkkään oikeusvoimaan perustuva OK 17:18.1:n tulkinta oli puutteellinen. Säännöksen tulkinta voitiin viimesijassa perustaa siihen arviointiin, tuliko sivulliselle antaa itsenäinen väliintulo-oikeus asiassa. Lappalaisen tulkinta supisti OK 17:18.1:ssä säädettyjen todistajaksi esteellisten piiriä verrattuna pelkkään oikeusvoimaan perustuvaan tulkintaan.⁹⁶

⁹² HE 137/1945 vp; HE 15/1990 vp.

⁹³ HE 46/2014 vp, s. 31–32.

⁹⁴ KKO 1972 II 2; KKO 1982 II 26; KKO 1986 II 28.

⁹⁵ Lappalainen 1988, s. 118–141; Lappalainen 1995, s. 349.

⁹⁶ Lappalainen 1988, s. 118–141. Erityisesti s. 120, 130.

Lappalaisen esitys perustui pitkälti tulkintaan säännöksen tarkoituksesta eli siitä, millaisten tahojen kuuleminen todistajina OK 17:18:ssä oli tarkoitus estää. OK 17:18:n tarkoituksena voitiin perustellusti pitää juuri asianosaisiin rinnastettavien tahojen säätämistä todistajaksi esteellisiksi. Sovellettiinhan heihin asianosaisia koskevia todistelumenettelysäännöksiä. Itsenäisen väliintulo-oikeuden pitäminen OK 17:18.1:n viimesijaisena tulkintakriteerinä oli siten perusteltua paitsi, koska itsenäisen väliintulon edellytyksenä on oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen, myös, koska itsenäinen väliintulija rinnastetaan asianosaiseen hänen itenäisten disponointimahdollisuuksiensa kautta. Sen sijaan sellaisessa Lappalaisen kuvaamassa tilanteessa, jossa sivullisella ei oikeusvoimavaikutuksesta huolimatta ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa oikeudenkäyntiin, ei sivullinen rinnastu asianosaiseen, eikä myöskään todistajan esteellisyys näyttänyt perustellulta.

Vuoden 1991 lain OK 18:10.2:n voimaantulon jälkeen tätä itsenäistä väliintulijaa koskevaa oikeussäännöstä oli mahdollista verrata OK 17:18.1:ssa säädettyyn. Molemmissa säädettiin sivullisesta, *jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan asianosaisen tavoin*. Säännösten sanamuodot näyttävät vastaavan toisiaan. Koska lakitekstissä oleville ilmauksille ei tule antaa eri yhteyksissä toisistaan poikkeavia merkityksiä ilman hyviä perusteita, säännösten voidaan lähtökohtaisesti katsoa tarkoittavan samaa henkilöpiiriä.

Ainakin näiden perusteluiden vuoksi itsenäistä väliintulo-oikeutta voitiin pitää OK 17:18.1:n viimesijaisena tulkintakriteerinä. OK 17:18.1:ssa tarkoitetut oikeudenkäynnin sivulliset olivat sellaisia henkilöitä, joilla katsottiin olevan oikeus itsenäiseen väliintuloon asiassa. Toisin sanoen OK 17:18.1:ssa tarkoitettu sivullispiiri vastasi niiden henkilöiden piiriä, joilla katsotaan olevan oikeus itsenäiseen väliintuloon. Näin ollen OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen sivullisten asemaa todistelussa voidaan tarkastella itsenäisiä väliintulijoita koskevan oikeustilan mukaisesti myös vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen, kuten seuraavassa nykyisen oikeustilan arvioinnissa tehdään.

3.3 Nykyisen oikeustilan arviointi

3.3.1 Itsenäisen väliintulijan esteellisyys todistajaksi asianosaisaseman perusteella

Vuoden 1991 lain OK 18:10.2:n voimaantulosta lähtien itsenäinen väliintulija on saanut asianosaisaseman oikeudenkäynnissä. Vuoden 2015 lain OK 17:29:ssä säädetään, että jokaista muuta kuin asianosaista voidaan kuulustella todistajana. Seuraako OK 18:10.2:ssa säädetystä siis se, että itsenäinen väliintulija on asianosaisasemansa perusteella todistajaksi esteellinen asiassa?

OK 18:10.2:n säätämistä koskevassa hallituksen esityksessä ei ole otettu kantaa asianosaisaseman mahdollisesti aikaansaamaan todistajan esteellisyyteen.⁹⁷ Myöskään vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä asiaa ei ole käsitelty. OK 17:18.1:ää koskevien perusteluiden lopussa on todettu, että henkilöihin, jotka tulevat riita-asiassa annetun tuomion oikeusvoiman sitomiksi, sovelletaan jatkossa todistajia koskevia säännöksiä.⁹⁸

Vuoden 2015 uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä ei mielestäni ole tuotu ilmi OK 17:18.1:n yhteyttä itsenäiseen väliintuloon. Perustelut ovat mielestäni ymmärrettävissä niin, että OK 17:18.1:ssä tarkoitetut sivulliset eivät enää olisi todistajaksi esteellisiä ja, että heihin sovellettaisiin uudistuksen myötä todistajia koskevia säännöksiä. Onko lainsäätäjä siis tarkoittanut, että vuoden 2015 lain voimaantulon jälkeen oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevat sivulliset ja siten itsenäiset väliintulijat eivät olisi todistajaksi esteellisiä? Mielestäni tällaista kannanottoa ei perusteluista voida johtaa. Jos tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevan itsenäisen väliintulijan esteellisyys todistajaksi OK 18:10.2:n perusteella olisi haluttu torjua, olisi tätä tullut nimenomaisesti käsitellä perusteluissa. Katsoisin siis, että perusteluissa ei yksinkertaisesti ole huomattu OK 17:18.1:n yhteyttä itsenäiseen väliintuloon ja OK 18:10.2:ssa säädettyyn. Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevaa hallituksen esitystä ei siten tältä osin mielestäni kannata tarkastella nykyistä oikeustilaa ohjaavana lähteenä.

⁹⁷ HE 15/1990 vp, s. 125. Perusteluissa esimerkkinä itsenäisen väliintulijan asemasta oikeudenkäynnissä on mainittu vain hänen itsenäinen muutoksenhakuoikeutensa ja itsenäinen asemansa oikeudenkäyntikulujen osalta.

⁹⁸ HE 46/2014 vp, s. 30–32, 95–96.

Laissa ei siis suoraan säädetä tai lain perusteluissa nimenomaisesti mainita, että itsenäinen väliintulija olisi todistajaksi esteellinen OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella. Näyttää siltä, että myöskään Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuissa ei ole otettu kantaa todistajan esteellisyyteen OK 18:10.2:n perusteella.

Lappalainen on katsonut, että itsenäinen väliintulija oli OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman ja siten voimassa olleen OK 17:18:n asianosaista koskevan todistajan esteellisyyden perusteen mukaan todistajaksi esteellinen. Lappalaisen mukaan on johdonmukaista, että sellainen henkilö, jolla on oikeus tulla juttuun mukaan asianosaisen oikeuksin, on asianosaisen tavoin todistajaksi esteellinen. Lappalainen on viitannut Korkeimman oikeuden ratkaisuihin KKO 1982 II 26 ja KKO 1991:91, joissa tuomion oikeusvoiman ulottumisen sivulliseen on katsottu merkitsevän esteellisyyttä todistajaksi.⁹⁹ Korkeimman oikeuden ratkaisut on julkaistu ennen OK 18:10.2:n voimaantuloa ja niissä on sovellettu voimassa ollutta OK 17:18.1:ia. Siten ratkaisut eivät suoraan vahvista itsenäisen väliintulijan esteellisyyttä todistajaksi OK 18:10.2:n perusteella.

Lappalainen ja Hupli ovat prosessioikeuden yleisteoksessa tarkastelleet itsenäisen väliintulijan esteellisyyttä todistajaksi vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen. Heidän mukaansa itsenäistä väliintulo-oikeuttaan käyttävä sivullinen on OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella todistajaksi esteellinen ja häneen sovelletaan asianosaisen kuulemista todistelutarkoituksessa koskevia säännöksiä.¹⁰⁰

Lain sanamuoto sinänsä tukee prosessioikeuden yleisteoksessa esitettyä tulkintaa itsenäisten väliintulijoiden esteellisyydestä todistajaksi OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella. OK 18:10.2:ssa säädetään itsenäisen väliintulijan saamasta asianosaisasemasta ja OK 17:29:ssä asianosaisaseman aikaansaamasta todistajan esteellisyydestä. Tästä huolimatta ei ole selvää, että OK 18:10.2:ssa säädetty asianosaisasema olisi sama kuin OK 17:29:ssä säädetty. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2004:11 Korkein oikeus on katsonut, ettei itsenäisestä väliintulijasta tule täysin asianosaiseen verrattavaa tahoa.

Ruotsissa itsenäinen väliintulija on katsottu todistajaksi esteelliseksi RB 14:11.2:ssa säädetyn asianosaisaseman perusteella.¹⁰¹ RB 14:11.2 vastaa sanamuodoltaan Suomen OK

⁹⁹ Lappalainen 1995, s. 353; Lappalainen 2001, s. 211. Molemmissa ratkaisuissa KKO 1982 II 26 ja KKO 1991:91 sivulliset on katsottu todistajaksi kelpoisiksi, koska asiassa annettavan tuomion oikeusvoiman ei katsottu ulottuvan heihin.

¹⁰⁰ Lappalainen – Hupli teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 501.

¹⁰¹ Prop. 1942:5, s. 222; Ekelöf – Edeltam – Pauli 2015, s. 233.

18:10.2:ia. Sekä Suomessa että Ruotsissa säännösten on tulkittu tarkoittavan itsenäisiä väliintulijoita ja itsenäisen väliintulon edellytyksenä on pidetty tuomion oikeusvoiman ulottumista oikeudenkäynnin sivulliseen. Mielestäni näyttää mahdolliselta, että Suomessa lainsäätäjän tarkoituksena on ollut siirtyminen Ruotsin RB 14:11.2:n tulkintaa vastaavaan oikeustilaan, vaikkei sitä vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen perusteluissa olekaan ilmaistu.

Voimassa olevan oikeuden sisältönä voidaan mielestäni pitää sitä, että itsenäinen väliintulija on OK 18:10.2:ssa säädetyn asianosaisaseman ja siten OK 17:29:n mukaan todistajaksi esteellinen. Koska itsenäinen väliintulija rinnastuu oikeudenkäynnissä asianosaiseen itsenäisten disponointimahdollisuuksiensa kautta, on häntä syytä pitää asianosaiseen rinnastettava tahona myös todistelussa. Itsenäisen väliintulijan tulee asianosaisen tavoin olla esteellinen todistajaksi. Koska itsenäisen väliintulon on tässä tutkimuksessa osoitettu olleen vuoden 1997 lain OK 17:18.1:n viimesijainen tulkintakriteeri, ovat säännöksessä tarkoitetut sivulliset siis edelleen itsenäisinä väliintulijoina todistajaksi esteellisiä. Itsenäistä väliintulo-oikeuttaan käyttävien tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevien sivullisten osalta nykyinen oikeustila ei juuri poikkea ennen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta vallinneesta oikeustilasta.¹⁰²

Itsenäisiä väliintulijoita kuullaan siis todistelussa asianosaisia koskevien säännösten nojalla, kuten ennen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistustakin. Vuoden 2015 laissa luovuttiin mahdollisuudesta kuulla asianosaista totuusvakuutuksin, joten vapaa kuuleminen todistelutaroituksessa on nykyisin ainoa kuulemistapa myös itsenäisten väliintulijoiden kohdalla.¹⁰³ Itsenäisellä väliintulijalla on positiivinen totuusvelvollisuus oikeudenkäynnissä.¹⁰⁴ Häntä vastaan ei voida käyttää pakkokeinoja, jos hän kieltäytyy todistamasta, eikä häntä voida tuomita RL 15 luvussa säädettyyn rangaistukseen perättömästä lausumasta. Hän voi syyllistyä ainoastaan RL 36:1–3:ssä säädettyyn prosessipetokseen¹⁰⁵ tai RL 15:6:ssä säädettyyn väärrään ilmiantoon.

¹⁰² Tosin OK 17:18.1:ia sovellettaessa itsenäiset väliintulijat olivat oikeutettuja todistajanpalkkioon.

¹⁰³ HE 46/2014 vp, s. 29–30.

¹⁰⁴ HE 46/2014 vp, s. 95; LaVM 19/2014 vp, s. 22.

¹⁰⁵ Korkein oikeus on käsitellyt asianosaisen tuomitsemista prosessipetoksesta hänen totuudenvastaisen lausunsa perusteella takaisinsaantia konkurssipesään koskevassa ratkaisussa KKO 2017:78. Korkein oikeus on katsonut, ettei syytteitä törkeästä petoksesta ja petoksesta olisi tullut hylätä itsekriminointisuojaan vuoksi.

3.3.2 Sivullisen, joka ei käytä itsenäistä väliintulo-oikeuttaan, esteellisyydestä todistajaksi

OK 18:10.2:ssa säädetään *väliintulijan*, johon tuomion oikeusvoima ulottuu, saamasta asianosaisasemasta. Sellainen sivullinen, johon tuomion oikeusvoima ulottuu, mutta, joka ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ei siis säännöksen sanamuodon perusteella saa asianosaisasemaa. Tällainen aiemmin OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen sivullinen, joka ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ei näin ollen nykyisessä oikeustilassa olisi todistajaksi esteellinen. Lappalainen ja Hupli ovat pitäneet tällaista oikeustilaa epäjohdonmukaisena.¹⁰⁶

Prosessioikeuden yleisteoksessa esitetty epäjohdonmukaisuus näyttää perustuvan siihen, että sivullisen esteellisyys todistajaksi riippuisi hänen väliintulo-oikeuden käyttämistä koskevasta päätöksestään. Oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevalla sivullisella olisi siten mahdollisuus valita, ryhtyykö hän asianosaiseksi vai tyytyykö hän todistajan rooliin siihen kuuluvine velvollisuuksineen. Tällainen konkreettiseen väliintuloon perustuva todistajan esteellisyys mahdollistaisi esimerkiksi rikosasian asianomistajan kohdalla ongelmallisina pidetyt roolinmuutokset oikeudenkäynnin aikana.¹⁰⁷ Kyseessä on siis tilanne, jossa oikeudenkäynnissä todistajana esiintynyt tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä oleva sivullinen päättää kesken oikeudenkäynnin käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, jolloin hänestä tulisi todistajaksi esteellinen.

Ruotsissa vain itsenäistä väliintulo-oikeuttaan käyttävä sivullinen on RB 14:11.2:n perusteella todistajaksi esteellinen. Ekelöf on nimenomaisesti todennut, ettei pelkkä oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen tee hänestä todistajaksi esteellistä. Kantaansa hän on perustellut sillä, että jokaisella on velvollisuus toimia todistajana riippumatta siitä, millaisia intressejä hänellä on jutun lopputulokseen. Tästä kansalaisvelvollisuudesta tulee poiketa vain painavasta syystä, eikä tuomion oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen ole tällainen syy. Lisäksi Ekelöfin mukaan kuultavan vaikenemisen huomioiminen todisteena ei tuo samaa varmuutta kuin tilanteessa, jossa todistaja voidaan pakkokeinoin velvoittaa lausumaan asiassa.¹⁰⁸ Ruotsissa ainakin Kallenberg oli sitä mieltä, että epäselvyyksien välttämiseksi RB 14:11.2:ssa tarkoitettujen henkilöiden esteellisyydestä todistajaksi olisi tullut säätää nimenomainen

¹⁰⁶ Lappalainen – Hupli teoksessa *Prosessioikeus* 2017, s. 501.

¹⁰⁷ Ks. esim. LaVM 19/2014 vp, s. 22.

¹⁰⁸ Ekelöf 1971, s. 270. Sama ilman perusteluita Ekelöf – Edelstam – Heuan 2009, s. 225.

säännös.¹⁰⁹ Koska vuoden 1942 lakia ei ole Ruotsissa muutettu, voidaan olettaa, ettei vallitsevaa oikeustilaa pidetä Ruotsissa ongelmallisena.

Kyseessä oleva oikeusongelma lienee harvinainen. Itsenäinen väliintulo ylittääään voi tulla kyseeseen vain sellaisissa poikkeuksellisissa tapauksissa, joissa oikeusvoima ulottuu sivulliseen. Lisäksi ongelman aktualisoituminen edellyttää sitä, että sivullinen ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon ja, että hänet kutsutaan todistajaksi. Myös tätä tutkimusta varten kehitetyn oikeuskäytännön vähäinen määrä viittaa siihen, ettei oikeusvoimaperusteinen todistajan esteellisyys ole kovin yleistä käytännössä. Kysymys on siis siinä mielessä teoreettisesta ongelmasta, että sen aktualisoituminen näyttää harvinaiselta.

Voimassa olevan oikeuden sisältönä tulee mielestäni pitää sitä tulkintaa, että vain itsenäisenä väliintulijana esiintyvä sivullinen on todistajaksi esteellinen. Sellainen sivullinen, joka ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ei nykyisessä oikeustilassa ole esteellinen todistajaksi. Ensinnäkin lain sanamuoto ei mielestäni mahdollista muunlaista tulkintaa: Asianosaisasema annetaan vain sellaiselle sivulliselle, joka esiintyy väliintulijana oikeudenkäynnissä. Toiseksi henkilöä, jolla ei ole mahdollisuutta itsenäisesti vaikuttaa oikeudenkäyntiin, ei ole syytä pitää asianosaiseen rinnastettavana tahona, eikä häntä siten ole välttämätöntä pitää myöskään todistajaksi esteellisenä. Kolmanneksi myös Ruotsissa on päädytty vastaavaan laintulkintaan sanamuodoltaan saman säännöksen nojalla.

Nykyisessä oikeustilassa tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevan sivullisen esteellisyys todistajaksi riippuu siis hänen itsenäisen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestään. Pelkkä oikeus itsenäiseen väliintuloon ei enää saa aikaan todistajan esteellisyyttä. Mahdollisten roolinmuutosten aiheuttamat ongelmat tullee ratkaista ratkaisusta KKO 1987:62 ilmenevän oikeusohjeen mukaisesti. Lisäksi on muistettava, että, vaikka sivullinen ei käyttäisikään oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, tämä ei poista hänen oikeusvoimavaikutuksesta johtuvia intressejään todistelussa. Tuomioistuimen on näytön arvioinnissa otettava huomioon tuomion oikeusvoiman ulottuminen todistajaan.

Tämän tulkinnan myötä tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevaa sivullista, joka ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, voidaan kuulla todistajana oikeudenkäynnissä, toisin kuin ennen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta. Toisin kuin aiemmin sivulliseen voidaan soveltaa todistajia koskevia pakkokeinoja kertomuksen saamiseksi. Sivullinen myös

¹⁰⁹ Kallenberg 1940, s. 510.

antaa kertomuksensa totuusvakuutuksen alaisena ja hänet voidaan tuomita perättömästä lausumasta tuomioistuimessa. Sivullisen kannalta tämä merkitsee muun muassa ankarampaa rangaistushkaa väärän tiedon antamisesta tai seikan salaamisesta. Tuomioistuimen kannalta tulkinta merkitsee totuusvakuutuksen ja rikosoikeudellisen rangaistusuhan alaisuuden arvioimista kertomuksen näyttöarvon harkinnassa (mahdollinen näyttöarvon korottaminen). Tuomioistuimen on kuitenkin otettava tuomion oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen huomioon vapaan todistusharkinnan periaatteen mukaisesti (mahdollinen näyttöarvon alentaminen).

4 Tulkinnan soveltaminen käytännössä

4.1 Tulkinnan lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa on osoitettu, että vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssä tarkoitetut sivulliset ovat nykyisessä oikeustilassa todistajaksi esteellisiä silloin, kun he käyttävät oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Sellaiset tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevat sivulliset, jotka eivät tätä oikeuttaan käytä, eivät ole todistajaksi esteellisiä. Tässä luvussa OK 17:18.1:n voimassaolon aikaisia todistajan esteellisyystilanteita verrataan nykyiseen itsenäiseen väliintuloon perustuvaan todistajan esteellisyyteen. Luvussa pyritään paikantamaan sellaisia tilanteita, joissa itsenäinen väliintulo ja siten todistajan esteellisyys voivat tulla kyseeseen.

Laissa ei säädetä oikeusvoimasta tai sen ulottuvuudesta. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä oikeusvoiman ulottuminen oikeudenkäynnin sivullisiin on ratkaistu tapauskohtaisesti.¹¹⁰ Luvussa käsiteltävät tilanteet eivät siten ole tyhjentävä esitys tilanteista, joissa tuomion oikeusvoimavaikutus ulottuu sivulliseen. Tässä esitellään ainoastaan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa yleisesti esiintyviä tilanteita.

Oikeuskirjallisuudessa tilanteita, joissa oikeusvoiman katsotaan ulottuvan sivulliseen, on tarkasteltu Tirkkosen vuonna 1933 esittämän jaottelun pohjalta.¹¹¹ Tirkkonen on ryhmitellyt nämä tilanteet seuraavasti:

- 1) aineellisoikeudellinen yleis- tai erityisseuraanto lainvoimaisen tuomion jälkeen,
- 2) asialegitimaation poikkeuksellinen järjestely,
- 3) aineellisoikeudellinen riippuvuussuhde asianosaisen ja kolmannen henkilön välillä ja
- 4) eräät muut tapaukset.¹¹²

¹¹⁰ Esim. KKO 2016:26.

¹¹¹ Tirkkosen jaottelua ovat käyttäneet esim. Tirkkonen 1977, s. 301–302; Lappalainen 1988, s. 119; Lappalainen 2001, s. 472; Jokela 2015, s. 608; Lappalainen – Hupli teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 788.

¹¹² Tirkkonen 1933.

Myös tässä esityksessä noudatetaan Tirkkosen luomaa jaottelua. Lisäksi esityksessä otetaan huomioon vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä esitetyt säännöksen soveltamisen kannalta tärkeimpänä pidetyt tilanteet, joita ovat: 1) välttämättömän prosessinyhteyden tilanteet, 2) avoimen yhtiön ja kommandiittiyhtiön yhtiömiehen sidonnaisuus yhtiötä vastaan annettuun tuomioon, 3) konkurssivelallisen sidonnaisuus konkurssipesän nimissä annettuun tuomioon ja 4) ryhmäkanteen asianosaisten sidonnaisuus ryhmäkannetta koskevassa oikeudenkäynnissä annettuun tuomioon.¹¹³ Esityksessä käsitellään myös relevanttia oikeuskäytäntöä.

4.2 Seuraanto lainvoimaisen tuomion jälkeen

Vakiintuneesti on katsottu, että siviilituomion oikeusvoima ulottuu asianosaisen yleis- tai erityisseuraajiin silloin, kun seuraanto tapahtuu lainvoimaisen tuomion jälkeen (*post rem judicatam*).¹¹⁴ Yleisseuraannon perusteella tuomion oikeusvoiman ulottuminen sivulliseen voi tulla kyseeseen asianosaisen kuollessa, yhtiön sulautuessa toiseen yhtiöön tai kunnan liittyessä toiseen kuntaan oikeudenkäynnin päätyttyä. Erityisseuraannon perusteella sivullinen voi tulla tuomion oikeusvoiman sitomaksi silloin, kun asianosainen on lainvoimaisen tuomion jälkeen siirtänyt kolmannelle oikeutensa siihen, mistä tuomio on annettu.¹¹⁵

Lappalaisen mukaan OK 17:18.1:n todistajan esteellisyys ei ollut kertaakaan aktualisoitunut lainvoimaisen tuomion jälkeen tapahtuneen seuraannon perusteella. Lappalainen totesi erikseen, että pelkkä mahdollisuus yleis- tai erityisseuraantoon ei tehnyt henkilöstä todistajaksi esteellistä.¹¹⁶ Myöskään nykyisessä oikeustilassa, todistajan esteellisyyden perustuessa konkreettiseen väliintuloon, lainvoimaisen tuomion jälkeinen seuraantotilanne ei aiheuttane tämän tutkimuksen kannalta oleellisia todistajan esteellisyystilanteita.

¹¹³ HE 46/2014 vp, s. 31; OMML 69/2012, s. 50–51.

¹¹⁴ Tirkkonen 1933, s. 361; Tirkkonen 1977, s. 302; Lappalainen 2001, s. 473. Oikeusvoima ei kuitenkaan ulotu seuraajiin *post rem judicatam* silloin, kun seuraajan saantoon sovelletaan vilpittömän mielen periaatetta. Tarkemmin Tirkkonen 1933, s. 377; Tirkkonen 1977, s. 302; Lappalainen 2001, s. 473.

¹¹⁵ Lappalainen 2001, s. 473.

¹¹⁶ Lappalainen 1988, s. 119.

4.3 Asialegitimaation poikkeuksellinen järjestely

Oikeuskirjallisuudessa eräitä tilanteita, joissa oikeusvoiman katsotaan ulottuvan sivulliseen, on kuvattu asialegitimaation poikkeuksellisen järjestelyn tilanteiksi. Tällaisissa tilanteissa asialegitimaatio eli oikeutus prosessata riitautetusta intressistä omissa nimissään kuuluu poikkeuksellisesti oikeussuhteen ulkopuoliselle henkilölle ja jutussa annettavan tuomion oikeusvoiman katsotaan siten ulottuvan tähän oikeudenkäynnin sivulliseen.¹¹⁷

4.3.1 Konkurssivelallinen

Konkurssin johdosta konkurssivelallinen menettää oikeutensa prosessata omissa nimissään konkurssipesään kuuluvia oikeuksia ja velvoitteita koskevissa oikeudenkäynneissä ja tämä asialegitimaatio siirtyy konkurssipesälle. Oikeudenkäynnin asianosaiseksi tulee konkurssipesä, jonka puhevaltaa käyttävät sen edustajat.¹¹⁸ Niissä oikeudenkäynneissä, joissa asialegitimaatio on siirtynyt konkurssivelalliselta konkurssipesälle, asiassa annettavan tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan konkurssivelalliseen. Tällaisia oikeudenkäyntejä ovat esimerkiksi pesän laajuutta tai riitautetun saatavan vahvistamista koskevat oikeudenkäynnit. Sen sijaan konkurssirealisaatiota tai pesän omia konkurssin jälkeen syntyneitä oikeuksia tai velvoitteita koskevissa oikeudenkäynneissä, ei ole kyse velalliselta siirtyneestä asialegitimaatiosta, eikä tällaisten tuomioiden oikeusvoima ulotu konkurssivelalliseen.¹¹⁹

Konkurssivelallinen oli OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen konkurssivarallisuutta koskevassa oikeudenkäynnissä.¹²⁰ Lappalaisen mukaan konkurssivelallisen esteellisyys todistajaksi perustui hänen itsenäiseen väliintulo-oikeuteensa. Koska konkurssivarallisuutta koskevassa oikeudenkäynnissä konkurssivelallisella on itsenäinen väliintulo-oikeus, oli hän Lappalaisen näkemyksen mukaisesti OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen.¹²¹

¹¹⁷ Tirkkonen 1933, s. 409; Tirkkonen 1977, s. 304; Lappalainen 2001, s. 475.

¹¹⁸ Halila 1972, s. 80–81.

¹¹⁹ Tirkkonen 1933, s. 419–420; Tirkkonen 1977, s. 304–305; Lappalainen 2001, s. 475–476.

¹²⁰ Tirkkonen 1949, s. 100; Tirkkonen 1977, s. 304–305; Lappalainen 1988, s. 121; Lappalainen 2001, s. 475. Toisin Hakulinen julkaisussa Lakimies 1949, s. 440–447.

¹²¹ Lappalainen 1988, s. 121–122.

Konkurssivelallisen sidonnaisuutta konkurssivarallisuutta koskevaan oikeudenkäyntiin on käsitelty vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä, jossa on todettu, että konkurssivelallisella kiistämättä on intressi asiassa. Konkurssivelallisen esiintymistä todistajana on kuitenkin perusteltu sillä, että hänellä on joka tapauksessa tarvittaessa pakkokeinoin täytettävä velvollisuus esittää konkurssipesälle tarvittavat tiedot pesän selvittämiseksi. Lisäksi todistajana hänellä on todistajille yleisesti kuuluva oikeus olla vaiti seikoista, jotka voisivat saattaa hänet syytteen varaan.¹²²

Hallituksen esityksessä esitetty pätee niiden konkurssivelallisten kohdalla, jotka eivät käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Toisin kuin aiemmin tällaista oikeudenkäynnin ulkopuolelle jättäytynyttä konkurssivelallista voidaan kuulla todistajana. Oikeusvoiman ulottuminen konkurssivelalliseen otetaan huomioon ainoastaan kertomuksen näyttöarvon harkinnassa. Sen sijaan sellainen konkurssivelallinen, joka käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, on edelleen todistajaksi esteellinen.

4.3.2 Tavaramerkin luovuttaminen

Lappalainen on tutkimuksessaan rinnastanut asialegitimaation poikkeukselliseen järjestykseen perustuvan sitovuuden eräisiin tilanteisiin, joissa vastaajataholla tapahtuu erityis seuraanto oikeudenkäynnin aikana (*pendente lite*). Lappalaisen tarkoittamassa tilanteessa laki poikkeuksellisesti sallii prosessin jatkamisen alkuperäistä vastaajaa vastaan ja myös tuomion antamisen hänen nimissään. Lappalainen on katsonut, että myös tällaisessa tilanteessa on kyse konkurssitilannetta vastaavasta prosessaamisesta oikean subjektin puolesta.¹²³

Edellä esitetty tilanne on kyseessä tavaramerkin mitättömäksi tai menetetyksi julistamista koskevassa oikeudenkäynnissä silloin, kun tavaramerkki luovutetaan oikeudenkäynnin aikana toiselle. TavaraML (7/1964) 47 §:n perusteella tavaramerkin uusi haltija on asiassa annettavan tuomion oikeusvoiman sitoma. Tavaramerkin uudella haltijalla on oikeus itse-

¹²² OMML 69/2012, s. 50–51; HE 46/2014 vp, s. 31.

¹²³ Lappalainen 1988, s. 122–123.

näiseen väliintuloon asiassa ja hän oli OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen jutussa.¹²⁴ Nykyisessä oikeustilassa tavaramerkin uusi haltija on todistajaksi esteellinen silloin, kun hän käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ja todistajaksi kelpoinen silloin, kun hän jättäytyy jutun ulkopuolelle.

4.3.3 Ryhmäkante

Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä on käsitelty OK 17:18.1:n yhteydessä ryhmäkanteen jäsenten kuulemista oikeudenkäynnissä.¹²⁵ Ryhmäkanteessa on kyse asialegitimaation poikkeusjärjestelystä, jossa kuluttaja-asiamies ajaa ryhmäkannetta ryhmään ilmoittautuneiden kuluttajien puolesta. Asialegitimaatio siirtyy kuluttajilta kuluttaja-asiamiehelle ja tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan ryhmäkanteen jäseniin, vaikkeivat he ole oikeudenkäynnin asianosaisia.¹²⁶

Vaikka ryhmäkanteessa on kyse oikeusvoiman ulottumisesta oikeudenkäynnin ulkopuolisiin asialegitimaation poikkeuksellisen järjestelyn perusteella, ryhmäkante eroaa edellä esitellyistä tilanteista siinä, että oikeusvoiman ulottumisesta ryhmän jäseniin ja ryhmäkanteen jäsenten kuulemisesta oikeudenkäynnissä on nimenomaisesti säädetty laissa. RyhmäKL 1.2 ja 16 §:ssä säädetään tuomion oikeusvoiman ulottumisesta ryhmän jäseniin. RyhmäKL 11 §:n mukaan ryhmän jäseniä kuullaan ryhmäkannetta koskevassa oikeudenkäynnissä asianosaisia koskevien säännösten mukaisesti. Koska ryhmäkanteen jäsenten kuulemisesta oikeudenkäynnissä säädetään erityislaissa, ryhmäkante ei kuulu nyt käsiteltäviin OK:n mukaisiin todistajan esteellisyystilanteisiin.

4.4 Aineellisoikeudellinen riippuvuussuhde asianosaisen ja kolmannen henkilön välillä

Oikeusvoiman on katsottu ulottuvan oikeudenkäynnin asianosaispiirin sivulliseen asianosaisen ja kolmannen henkilön välisen aineellisoikeudellisen riippuvuussuhteen perusteella.¹²⁷

¹²⁴ Lappalainen 1988, s. 123.

¹²⁵ OMML 69/2012, s. 51; HE 46/2014 vp, s. 31.

¹²⁶ Lappalainen – Hupli teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 790.

¹²⁷ Tirkkonen 1933, s. 437; Tirkkonen 1977, s. 305; Lappalainen 2001, s. 476.

Tähän ryhmään kuuluvien tilanteiden laajuuden vuoksi, tyhjentävän selostuksen esittäminen ei ole mahdollista.¹²⁸

4.4.1 Välttämätön prosessinyhteys

Välttämätön prosessinyhteys (*litis consortium necessarium*) on kyseessä silloin, kun prosessin kohteena oleva vaade on myötäpuolten kesken jakamaton. Tällöin myötäpuolet voivat tulla vain yhdessä oikeutetuiksi tai velvoitetuiksi prosessin kohteena olevassa asiassa. Välttämättömän prosessinyhteyden vallitessa voidaan antaa vain yksi tuomio, joka sitoo kaikkia myötäpuolia saman sisältöisenä.¹²⁹

Lähtökohta on se, että kaikki välttämättömässä prosessinyhteydessä olevat henkilöt on vedettävä mukaan oikeudenkäyntiin. Tuomioistuimen on viran puolesta kontrolloitava, että välttämättömässä prosessinyhteydessä olevat henkilöt ovat joko ajamassa kannetta tai tulevat haastetuiksi vastaamaan jutussa. Jos näin ei ole tapahtunut, merkitsee se asiavaltuuden eli prosessinedellytyksen puuttumista. Asiavaltuuden puuttuminen ei kuitenkaan saa suoraan aikaan kanteen tutkittavaksi ottamisen estymistä, vaan puute pyritään ensisijaisesti korjaamaan. Vasta siinä tapauksessa, ettei kantaja noudata tuomioistuimen kehotusta välttämättömässä prosessinyhteydessä olevien henkilöiden haastamiseksi, on kanne jätettävä asiavaltuuden puuttumisen johdosta tutkittavaksi ottamatta.¹³⁰

Käytännössä välttämättömässä prosessinyhteydessä olevat henkilöt saattavat jäädä prosessin asianosaispiiriin ulkopuolelle kahdessa tilanteessa. Ensimmäisessä tilanteessa yhdellä välttämättömän prosessinyhteyden osapuolella on poikkeuksellisesti oikeus ajaa kannetta asiassa. Lähtökohta kantajapuolella on se, että asiavaltuuden puuttuminen ei korjaannu: Kannetta ei ole mahdollista nostaa, jos joku kantajapuolella vastustaa kanteen nostamista tai ei halua yhtyä kanteeseen.¹³¹ Poikkeuksellisesti kanne voidaan kuitenkin tutkia, jos erityissäännös sallii yhden henkilön ajavan kannetta asiassa. Keskeisimmät tällaiset poikkeustilanteet kos-

¹²⁸ Lappalainen 2001, s. 476–477.

¹²⁹ Tirkkonen 1974, s. 413–414; Lappalainen 1995, s. 433.

¹³⁰ Tirkkonen 1974, s. 415–416; Lappalainen 1995, s. 434–435.

¹³¹ Vrt. Vastaajapuolella haasteen noudattamatta jättämisen myötä asiavaltuuden puute korjaantuu ja jutun käsittelyä voidaan jatkaa. Niiden henkilöiden, jotka eivät ole haastetta noudattaneet, asemaa tarkastellaan tällöin vastaajan esteetöntä poissaoloa koskevien säännösten mukaisesti. Tirkkonen 1974, s. 416.

kevat jakamatonta kuolinpesää ja esineen osaomistusta. Tällaisissa tilanteissa on mahdollista, että välttämättömässä prosessinyhteydessä oleva henkilö jää oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuolelle. Toisessa tilanteessa henkilö voi jäädä asianosaispiirin ulkopuolelle puhtaasti siitä syystä, ettei välttämättömässä prosessinyhteydessä olevia henkilöitä huomata vetää mukaan juttuun.¹³² Välttämättömän prosessinyhteyden piirissä olevan henkilön jäädessä oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuolelle, tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan häneen.¹³³ Oikeudenkäynnin ulkopuolelle jääneet välttämättömässä prosessinyhteydessä olleet henkilöt katsottiin OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisiksi.¹³⁴

A. Esineen yhteisomistus

Välttämätön prosessinyhteys vallitsee tilanteessa, jossa kaksi tai useampi henkilö omistaa määräosan tietystä esineestä. Osa yhteisomistajista saattaa jäädä oikeudenkäynnin ulkopuolelle YhtOmL (180/1958) 4 §:n mukaisessa tilanteessa, jossa yksi yhteisomistaja ajaa kannetta yhteistä esinettä koskevassa asiassa. Tällöin muut yhteisomistajat on haastettava asiassa kuultaviksi.

Oikeudenkäynnin ulkopuolelle jääneet esineen yhteisomistajat olivat OK 17:18.1:n mukaan todistajaksi esteellisiä.¹³⁵ Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan sellaisessa tilanteessa, jossa yksi välttämättömässä prosessinyhteydessä oleva henkilö ajaa kannetta, kanssaomistaja saa tiedon oikeudenkäynnistä ja voi siten harkita ryhtyykö hän asianosaiseksi vai tyytyykö hän todistajan rooliin.¹³⁶ Kuvatussa esineen yhteisomistustilanteessa yhteisomistajat ovat nimenomaisesti jättäytyneet oikeudenkäynnin ulkopuolelle. Nykyisen konkreettiseen väliintuloon perustuvan todistajan esteellisyyden arvioiminen ei siten vaikuta järkevältä. Näin ollen oikeudenkäynnin ulkopuolelle jääneitä yhteisomistajia kuullaan yhteistä esinettä koskevassa asiassa todistajina, toisin kuin aiemmassa oikeustilassa, jossa he olivat todistajaksi esteellisiä.

¹³² Lappalainen 1995, s. 434–435; Lappalainen 2001, s. 447.

¹³³ Tirkkonen 1974, s. 416; Tirkkonen 1977, s. 305; Lappalainen 1995, s. 436; Lappalainen 2001, s. 477.

¹³⁴ Lappalainen 1988, s. 124.

¹³⁵ Lappalainen 1988, s. 124.

¹³⁶ OMML 69/2012, s. 50; HE 46/2014 vp, s. 31.

B. Jakamaton kuolinpesä

Jakamattoman kuolinpesän osakkaiden välillä vallitsee välttämätön prosessinyhteys, kun pesän nimissä käydään oikeutta jäämistöä koskevassa asiassa. Välttämätön prosessinyhteys perustuu PK 18:2.1:iin, jonka mukaan osakkaat hoitavat pesän asioita yhteisesti (aineellisoikeudellinen yhteisvallintaperiaate). Osa pesän osakkaista saattaa kuitenkin jäädä oikeudenkäynnin ulkopuolelle PK 18:2.2:ssa säädettyssä tapauksessa. Säännöksen mukaan yhdeläkin pesän osakkaalla on mahdollisuus ajaa kannetta pesän hyväksi, jos hän kutsuu muut osakkaat asiassa kuultaviksi. Tällaisessa tilanteessa tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan myös kuultavien asemaan jääneisiin pesän osakkaisiin.¹³⁷

PK 18:2.2:ssa säädettyssä tapauksessa oikeudenkäynnin ulkopuolelle jääneet pesän osakkaat olivat todistajaksi esteellisiä OK 17:18.1:n perusteella. PK 18:2.2:ssa säädetty ehto muiden pesän osakkaiden kuulemisesta oli siis toteutettava asianosaisten kuulemista koskevien säännösten mukaisesti.¹³⁸ Edellä esitettyä esineen yhteisomistustilannetta vastaavasti nykyisessä oikeustilassa jakamattoman kuolinpesän ulkopuolelle jääneitä pesän osakkaita kuullaan todistajina. Konkreettiseen väliintuloon perustuva todistajan esteellisyys ei voine tulla kyseeseen ottaen huomioon, että pesän osakas on jo jättäytynyt prosessin ulkopuolelle saatuaan tiedon oikeudenkäynnistä.

4.4.2 Testamenttitilanteet

Pesän osakkaiden yhteishallintaan perustuvasta välttämättömästä prosessinyhteydestä ei ole kyse silloin, kun jäämistön selvittelyyn ja jakoon liittyvä kanne koskee perillisen, testamentin saajan tai eloonjääneen puolison henkilökohtaista oikeutta jäämistöomaisuuteen. Tärkeimpiä tällaisia yksilökanteita ovat testamenttikanteet, kuten testamentin moitekanne. Oikeudenkäynnissä, jossa kannetta ei ajeta yhteisesti pesän hyväksi tai sitä vastaan, annettavan tuomion oikeusvoima ei normaalisti sido muita pesän osakkaita.¹³⁹

Testamentin moitejutussa kanssaperillisellä, joka ei ole jutun asianosainen, ei ole oikeutta itsenäiseen väliintuloon jutussa. Kanssaperillisellä ei ole itsenäistä muutoksenhakuoikeutta,

¹³⁷ Lappalainen 2001, s. 477. Vrt. Tirkkonen 1977, s. 306.

¹³⁸ Lappalainen 1988, s. 125.

¹³⁹ Lappalainen 2001, s. 477–478; Lappalainen 1988, s. 125–126.

vaan hän voi periaatteessa moittia testamenttia samalla perusteella myöhemmässä oikeudenkäynnissä.¹⁴⁰ Testamentin moitekanteen ulkopuolisia kanssaperillisiä voitiin OK 17:18.1:n estämättä kuulla todistajina jutussa. Se, että kanssaperillinen voi myöhemmin olla samansältöisen moitejutun kantajana vaikuttaa ainoastaan hänen todistajankertomuksensa näyttöarvoon. Sen sijaan *testamentin ineksistenssikanteissa ja tulkintakanteissa* testamentin olemassaolo- ja tulkintakysymykset ratkaistaan yhdenmukaisesti kaikkiin niihin nähden, joilla on jäämistöoikeudellinen peruste saada pesään kuuluvaa omaisuutta. Tuomion oikeusvoima ulottuu kaikkiin näihin henkilöihin ja heille on myös annettava oikeus itsenäiseen väliintuloon. Siten testamentin olemassaoloa ja tulkintaa koskevassa oikeudenkäynnissä OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisiä olivat kaikki, joilla oli jäämistöoikeudellinen peruste saada kuolinpesään kuuluvaa omaisuutta.¹⁴¹

Testamentin moitejutussa kanssaperillistä, joka ei ole asianosainen, voidaan myös nykyisessä oikeustilassa kuulla todistajana. Samoin testamentin ineksistenssikanteissa ja tulkintakanteissa sellaiset oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevat henkilöt, jotka käyttävät oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ovat edelleen voimassa olevan lain mukaan todistajaksi esteellisiä jutussa. Sen sijaan väliintulo-oikeuttaan käyttämättömiä sivullisia voidaan nykyisin kuulla todistajina, toisin kuin aiemman lain mukaan.

4.4.3 Osakeyhtiön yhtiökokouksen päätös

Välttämättömän prosessinyhteyden lisäksi myös eräissä muissa aineellisoikeudelliseen riippuvuussuhteeseen perustuvissa tapauksissa asianosaisen ja kolmannen välistä oikeussuhdetta on pidetty sillä tavoin *jakamattomana* suhteessa ulkopuolisiin, että tuomion oikeusvoimavaikutuksen on katsottu ulottuvan oikeudenkäynnin asianosaispiiriin ulkopuoliseen henkilöön.¹⁴² Asianosaisen ja kolmannen välisen oikeussuhteen on katsottu olevan jakamaton tuomiossa, jolla yhtiökokouksen päätös on julistettu pätemättömäksi. OYL (624/2006)

¹⁴⁰ PK (700/1990) 14:5:ssä säädetyn testamentin kuuden kuukauden moiteajan päättymisen voi kuitenkin estää tällaisen myöhemmän oikeudenkäynnin.

¹⁴¹ Lappalainen 1988, s. 126–127. Testamentin ineksistenssikanteissa ja tulkintakanteissa sitovuus ei kuitenkaan ulotu vainajan tai pesän velkoihin, eikä perillisen tai muun pesän osakkaan ulosmittaus- tai konkurssivelkoihin. Lappalainen 1988, s. 127, alaviite 156. Lisäksi testamentin ineksistenssikanteiden osalta on katsottu, että vain kanteen hyväksyvä tuomio saa aikaan esitetyn oikeusvoimavaikutuksen. Lappalaisen mukaan tämä ei vaikuta todistajan esteellisyyttä koskevaan tulkintaan. Tarkemmin Lappalainen 1988, s. 127.

¹⁴² Lappalainen 1988, s. 134; Lappalainen 2001, s. 478.

21:4.2:n mukaan tällainen tuomio sitoo myös niitä osakkeenomistajia, jotka eivät ole yhtyneet kanteeseen. Oikeusvoimasitovuuden on kuitenkin katsottu koskevan vain kanteen hyväksyviä tuomioita. Jos moitekanne on hylätty, sellaisella osakkeenomistajalla, joka ei ole ollut kantajana, on oikeusvoiman estämättä oikeus nostaa saman sisältöinen pätemättömyys- tai muuttamiskanne.¹⁴³

Osakkeenomistajat, jotka eivät yhtyneet kanteeseen, olivat OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisiä oikeudenkäynnissä, jossa käsiteltiin yhtiökokouksen päätöksen julistamista pätemättömäksi. Oikeusvoiman yksisuuntaisuus ei Lappalaisen mukaan horjuttanut OK 17:18.1:ssä säädettyä todistajan esteellisyyttä. Todistajan esteellisyyshän oli ratkaistava jo oikeudenkäynnin aikana ennen kuin jutun ratkaisu oli selvillä. Siten yksisuuntainenkin oikeusvoimaulottuvuus riitti synnyttämään OK 17:18.1:ssä tarkoitetun esteellisyyden.¹⁴⁴ Sellaiset osakkeenomistajat, jotka eivät ole yhtyneet yhtiökokouksen päätöksen pätemättömäksi julistamista koskevaan kanteeseen, eivät nykyisessä oikeustilassa ole enää todistajaksi esteellisiä jutussa, koska pelkkä oikeusvoimavaikutus ei enää perusta todistajan esteellisyyttä. Heidän intressinsä jutun lopputulokseen on luonnollisesti otettava huomioon todistajankertomuksen näyttöarvon harkinnassa.

4.4.4 Yhtiömiessuhde

Yhtiömiessuhdetta on pidetty sellaisena aineellisoikeudellisena riippuvuussuhteena, joka synnyttää oikeusvoimasitovuuden. Sitovuuden perustana on AKL (389/1988) 1:1, jonka mukaan yhtiömiehet ovat henkilökohtaisessa vastuussa yhtiön velvoitteista. Siten tuomio, jossa yhtiö on ollut asianosaisena, sitoo yhtiömiehiä.¹⁴⁵ Avoimen yhtiön tai kommandiittiyhtiön yhtiömiehiä voitiin OK 17:18.1:ssä säädetyn perusteella pitää todistajaksi esteellisinä jutussa, jossa yhtiö oli asianosaisena. Yhtiömiehen esteellisyys todistajaksi seurasi kuitenkin jo yhtiömiehen asemasta yhtiön legaalisenä edustajana, koska oikeushenkilön legaaliset edustajat rinnastetaan asianosaisaseman perusteella todistajaksi esteellisiksi. Siten avoimen

¹⁴³ Lappalainen 2001, s. 478–479.

¹⁴⁴ Lappalainen 1988, s. 135.

¹⁴⁵ Tirkkonen 1977, s. 307; Lappalainen 2001, s. 479. Vastaavasti avoimen yhtiön tai kommandiittiyhtiön on katsottu olevan sidottu tuomioon, jossa kanne yhtiön velvoitteiden toteuttamiseksi on nostettu yhtiömiestä vastaan. Tällainen tuomio ei kuitenkaan näytä sitovan muita yhtiömiehiä. Tirkkonen 1977, s. 307.

yhtiön tai kommandiittiyhtiön yhtiömiehen esteellisyys todistajaksi seurasi sekä yhtiömiehen asemasta yhtiön legaalisenä edustajana että oikeusvoimasitovuudesta.¹⁴⁶

Vuoden 1988 lakiin lisättiin säännös tilanteesta, jossa todistajan esteellisyys saattoi aktualisoitua pelkästään oikeusvoimasitovuuden perusteella. AKL 3:1.2:n mukaan yhdeltä tai useammalta yhtiön edustajalta voidaan poistaa yhtiön edustamisoikeus. Yhtiön edustustehtävien ulkopuolelle suljettu yhtiömies ei ole yhtiön legaalinen edustaja, eikä siten asianosaisasemaan rinnastettavan aseman perusteella esteellinen todistajaksi. Tuomion oikeusvoima tuli tästä huolimatta ulottumaan edustustehtävien ulkopuolelle suljettuun yhtiömieheen. Tällaisessa tilanteessa yhtiömies oli siten esteellinen todistajaksi oikeusvoimasitovuuden perusteella OK 17:18.1:ssä säädetyn mukaan.¹⁴⁷

Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä on käsitelty yhtiömiessuhteeseen perustuvaa sidonnaisuutta oikeudenkäyntiin. Yhtiömiehen kuulemista todistajana on perusteltu sillä, että yhtiömiehellä on mahdollisuus harkita, lähteekö hän asianosaiseksi vai tyytyykö hän todistajan rooliin siihen liittyvine velvollisuuksineen.¹⁴⁸ Nykyisessä oikeustilassa avoimen yhtiön ja kommandiittiyhtiön yhtiömies on edelleen yhtiön legaalisenä edustajana OK 17:29:ssä säädetyn perusteella todistajaksi esteellinen. Sen sijaan sellaisen yhtiön edustajan, jolta on AKL 3:1.2:ssa tarkoitettulla tavalla poistettu yhtiön edustamisoikeus, kuuleminen todistelutarkoituksessa lienee nykyisin toteutettava todistajia koskevien säännösten mukaisesti.

4.4.5 Konkurssivelkoja

Edellä asialegitimaation poikkeuksellista järjestelyä koskevassa kappaleessa on esitetty, että konkurssivarallisuutta koskevassa oikeudenkäynnissä annettavan tuomion oikeusvoima ulottuu konkurssivelalliseen. Tällaisen tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan konkurssivelallisen lisäksi sellaiseen konkurssivelkojaan, joka ei ole esiintynyt jutussa omissa nimissään asianosaisena.¹⁴⁹ Konkurssivelkojen kohdalla oikeusvoimasitovuuden perusteena ei ole asialegitimaation järjestely vaan velkojen aineellisoikeudellinen riippuvuus pe-

¹⁴⁶ Lappalainen 1988, s. 97, 128.

¹⁴⁷ Lappalainen 1988, 97–98, 127–129.

¹⁴⁸ OMML 69/2012, s. 50; HE 46/2014 vp, 31.

¹⁴⁹ Tirkkonen 1974, s. 362.

sään kuuluvasta varallisuudesta ja saatavista. Oikeudenkäynnin lopputulos vaikuttaa kaikkien konkurssivelkojien hyödyksi tai tappioksi. Toisin kuin konkurssivelallinen, konkurssivelkojat ovat tuomion oikeusvoimavaikutuksen sitomia niissäkin oikeudenkäynneissä, jotka koskevat konkurssipesän omia konkurssin alkamisen jälkeen syntyneitä velvoitteita tai oikeuksia.¹⁵⁰

Konkurssivelalliselle tulee myöntää itsenäinen väliintulo-oikeus sellaisessa oikeudenkäynnissä, jossa tuomion oikeusvoimavaikutus ulottuu häneen. Konkurssivelkoja oli tällaisessa oikeudenkäynnissä OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen. Oikeudenkäyntejä, joissa tuomion oikeusvoimavaikutus ulottuu oikeudenkäynnin ulkopuoliseen konkurssivelalliseen ovat esim. riitautetun saatavan vahvistamista ja takaisinsaantikannetta koskevat oikeudenkäynnit.¹⁵¹ Korkein oikeus on takaisinsaantia konkurssipesään koskevassa ratkaisussaan KKO 1986 II 28 katsonut, että konkurssivelkojana toimineen kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies oli todistajaksi esteellinen, koska jutussa annettavan tuomion oikeusvoima ulottui häneen. Samoin Itä-Suomen HO:n ratkaisuihin 21.6.1984 nro 84/789 on käsitelty takaisinsaantia konkurssipesään ja katsottu, että saman konkurssipesän velkojaa ei olisi tullut OK 17:18:ssä säädetyn esteellisyysperusteen vuoksi kuulla todistajana.

Voimassa olevan lain mukaan konkurssivelalliset ovat todistajaksi esteellisiä niissä oikeudenkäynneissä, joissa jutussa annettavan tuomion oikeusvoiman katsotaan ulottuvan heihin, ja, joissa he käyttävät oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Jos konkurssivelallinen ei lähde väliintulijaksi, ei häntä voida oikeusvoimavaikutuksesta huolimatta pitää todistajaksi esteellisenä. Esimerkiksi takaisinsaantikannetta koskevassa oikeudenkäynnissä konkurssivelallisen esteellisyys todistajaksi riippuu nykyisessä laissa hänen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta valinnastaan.

4.4.6 Takaussuhde

Oikeuskirjallisuudessa on varsin paljon analysoitu kysymystä takaajan sidonnaisuudesta päävelallista vastaan ajetussa jutussa annettavaan tuomioon. Vakiintuneen tulkinnan mukaan velkojan ja velallisen välisessä oikeudenkäynnissä annetun tuomion oikeusvoiman on

¹⁵⁰ Lappalainen 2001, s. 480.

¹⁵¹ Lappalainen 1988, s. 136–137.

katsottu sitovan takaajaa vain hänen edukseen, muttei hänen vahingokseen. Siten vain sellaisen tuomion oikeusvoima, jolla päävelallista vastaan ajettu suoritus- tai vahvistuskanne on kokonaan tai osaksi hylätty, ulottuu takaajaan. Takausmies voi nojautua tällaiseen hylkäävään kanteeseen silloin, kun velkoja myöhemmin vaatii häneltä suoritusta. Sen sijaan päävelkasuhdetta koskevan kanteen hyväksyvän tuomion oikeusvoiman ei ole katsottu ulottuvan takaajaan, vaan hän voi ratkaisusta huolimatta saattaa kysymyksen uudelleen tuomioistuimen tutkittavaksi. Aiemman hyväksyvän tuomion oikeusvoimavaikutus ei siten ulotu takaajaan.¹⁵² Tämän oikeusvoimatulkinnan perusteena on ajatus siitä, etteivät päävelan osapuolet voi takaajaa sitovasti sopia takausvastuun lisääntymisestä, mutta takaaja voi nojautua päävelkavastuun kumoaviin, lakkauttaviin tai sitä lyhentäviin seikkoihin. Oikeusvoimasitovuuden tulkinta takaussuhteessa ei muuttunut voimassa olevan vuonna 1999 voimaan tulleen TakL:n 361/1999) myötä.¹⁵³

Lappalaisen mukaan takaaja oli OK 17:18.1:ssa säädetyllä tavalla sidottu päävelallista vastaan ajettavassa jutussa annettavaan tuomioon ja oli siten todistajaksi esteellinen päävelkaa koskevassa prosessissa. Hänen mukaansa takaajalle tulee myöntää oikeus itsenäiseen väliintuloon ja itsenäiseen muutoksenhakuun päävelkasuhdetta koskevassa prosessissa.¹⁵⁴ Myös Ylöstalon mukaan takaajalla on oikeus väliintuloon ja itsenäiseen muutoksenhakuun päävelkasuhdetta koskevassa prosessissa.¹⁵⁵ Koska kysymys todistajan esteellisyydestä oli ratkaistava oikeudenkäynnin aikana, jolloin ei vielä voitu tietää oikeudenkäynnin lopputulosta, takaaja oli katsottava OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteelliseksi myös päävelkasuhteen hyväksyvissä tuomioissa eli tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoiman ei katsota ulottuvan takaajaan.

Voimassa olevan lain mukaan takaaja on todistajaksi esteellinen päävelkaa koskevassa prosessissa silloin, kun hän käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Väliintulijana esiintyvää takaajaa kuullaan asianosaisia koskevien todistelumenettelysäännösten mukaisesti. Sen sijaan takaaja, joka ei käytä itsenäistä väliintulo-oikeuttaan, on todistajaksi kelpoinen ja häntä kuullaan todistajia koskevien säännösten mukaisesti. Oikeusvoiman ulottuminen takaajaan otetaan huomioon kertomuksen näyttöharkinnassa.

¹⁵² Ylöstalo 1969, s. 270–272; Tirkkonen 1977, s. 305; Lappalainen 2001, s. 481. Aiemmalla hyväksyvällä tuomiolla voi kuitenkin olla vahva todistusvaikutus takausmiehen vahingoksi. Ylöstalo 1969, s. 271–272.

¹⁵³ Lappalainen 2001, s. 481; Lappalainen – Hupli teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 791.

¹⁵⁴ Lappalainen 1988, s. 133.

¹⁵⁵ Ylöstalo 1969, s. 272–273.

Oikeusvoimavaikutus ja siten OK 17:18.1:n todistajan esteellisyys ei yleensä noussut ongelmaksi silloin, kun takaus oli annettu omavelkaisena, koska omavelkainen takaaja haastetaan yleensä vastaajaksi velallista vastaan ajettavassa oikeudenkäynnissä. Kysymys oikeusvoiman ulottumisesta takaajaan tämän ollessa prosessin ulkopuolella saattoi käytännössä aktualisoitua lähinnä niissä tapauksissa, joissa takaus oli annettu toissijaisena tai ns. täytetakauksena. Kuitenkin vuoden 1999 TakL 36:1:ssä säädettiin, että myös toissijaisen takauksen tai täytetakauksen antaneen henkilön suoritusvelvollisuus voidaan ratkaista päävelkaa koskevassa oikeudenkäynnissä. Säännös oli omiaan vähentämään niitä tilanteita, joissa takaaja jää päävelkaa koskevan oikeudenkäynnin ulkopuolelle.¹⁵⁶ Kun suurin osa takaajista haastetaan juttujen vastaajiksi, väliintulosäännöksiin perustuvalla todistajan esteellisyydellä tuskin on suurta käytännön merkitystä takaussuhteiden osalta.

Todistajan esteellisyyttä takaussuhteessa voidaan tarkastella myös silloin, kun velkomuskannetta on ajettu (omavelkaista) takaajaa vastaan yksin. Tuomion oikeusvoima ei ulotu myöhempään oikeudenkäyntiin, jossa takaaja nostaa regressivaatimuksen päävelallista tai kanssatakaajaa vastaan.¹⁵⁷ Lappalainen katsoi, että päävelallista voitiin OK 17:18.1:n sidonnaisuussäännöksen estämättä kuulla todistajana yksin takaajaa vastaan ajatussa jutussa, koska tällaisen tuomion oikeusvoima ei ulotu päävelalliseen. Lappalaisen mukaan päävelallinen ei ollut todistajaksi esteellinen yksin takaajaa vastaan ajatussa prosessissa silloinkaan, kun saamisvaatimus oli häntä vastaan jo lainvoimaisesti ratkaistu.¹⁵⁸ Samoin perustein myös nykyisessä oikeustilassa päävelallinen on oikeudenkäynnin sivullisena todistajaksi kelpoinen yksin takaajaa vastaan ajatussa jutussa.

4.4.7 Alivuokralainen

Kysymys todistajan esteellisyydestä saattoi nousta esiin tilanteessa, jossa riidan kohteena oli oikeussuhde, josta asianosaiset olisivat voineet sopia kolmatta sitovin vaikutuksin oikeudenkäynnin ulkopuolellakin. Tällöin jutussa annettavan tuomion oikeusvoiman on katsottu sitovan kolmatta samoin kuin ulkoprosessuaalinen disponointikin sitoisi häntä.¹⁵⁹ Tällainen tilanne on kyseessä päävuokrasuhteen päättämistä koskevassa oikeudenkäynnissä. AVHL

¹⁵⁶ Lappalainen 2001, s. 481.

¹⁵⁷ Tirkkonen 1933, s. 445; Lappalainen 2001, s. 482.

¹⁵⁸ Lappalainen 1988, s. 133.

¹⁵⁹ Lappalainen 2001, s. 482.

(481/1995) 85 §:ssä säädetään, että alivuokrasuhde päättyy ilman erillistä irtisanomista päävuokrasuhteen tai muun huoneiston käyttöoikeuden päättyessä. Alivuokrasuhde on siten täydellisessä riippuvuudessa päävuokrasuhteesta.¹⁶⁰

Oikeuskirjallisuudessa on vallinnut erimielisyyttä siitä, luokitellaanko alivuokralaisen sidonnaisuus päävuokrasuhdetta koskevaan häätöjuttuun tuomion oikeusvoimavaikutukseksi vai täytäntöönpanovaikutukseksi. Tirkkosen mukaan kyseessä on tuomion täytäntöönpanovaikutus. Hänen mukaansa häätötuomio on ulosottooperuste alivuokralaisen häätämiseksi, eikä kyseessä ole tuomion oikeusvoimavaikutus.¹⁶¹ Lappalainen sen sijaan on luokitellut alivuokralaisen sidonnaisuuden oikeudenkäynnin sivulliseen ulottuvaksi oikeusvoimavaikutukseksi, koska asianosaiset voivat prosessin ulkopuolellakin sopia vuokrasuhteen päättämisestä alivuokralaista sitovin vaikutuksin.¹⁶² Oikeusvoimavaikutuksen puolesta puhuu myös se, että alivuokralainen ei voi riitauttaa päävuokrasuhteesta annettua tuomiota myöhemässä oikeudenkäynnissä.¹⁶³

Lappalaisen mukaan alivuokralaisen OK 17:18.1:n mukaisen todistajan esteellisyyden harkinnassa oleellista ei ollut tuomion sitovuuden luokittelu oikeusvoimavaikutukseen tai täytäntöönpanovaikutukseen, vaan alivuokralaisen mahdollisuus itsenäiseen väliintuloon. Lappalaisen mukaan alivuokralaisella ei ole itsenäistä väliintulo-oikeutta päävuokrasuhdetta koskevassa häätöprosessissa. Alivuokralaisen itsenäinen väliintulo-oikeus olisi Lappalaisen mukaan ristiriidassa sen oikeussäännön kanssa, että hänen vuokrasuhteensa on riippuvainen päävuokrasuhteesta. Alivuokralaisella on siten ainoastaan välillinen väliintulointressi prosessissa. Näin ollen alivuokralainen ei Lappalaisen mukaan ollut OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen päävuokrasuhteen päättämistä koskevassa prosessissa. Tätä todistajan esteellisyyttä koskevaa päätelmää voitiin hänen mukaansa soveltaa muihinkin tilanteisiin, joissa sivullisen oikeusasema on täydellisessä riippuvuussuhteessa jutun asianosaisten prosessitoimista.¹⁶⁴

Koska alivuokrasuhde on laissa asetettu täydelliseen riippuvuussuhteeseen päävuokrasuhteesta, ei alivuokralaiselle voida antaa oikeutta itsenäisiin prosessitoimiin. Näin ollen, Lappalaisen näkemystä seuraten, alivuokralaiselle ei voitane myöntää itsenäistä väliintulo-oikeutta päävuokrasuhteen päättämistä koskevassa oikeudenkäynnissä, eikä alivuokralainen

¹⁶⁰ Tirkkonen 1977, s. 307; Lappalainen 2001, s. 483.

¹⁶¹ Tirkkonen 1977, s. 307.

¹⁶² Lappalainen 1988, s. 128; Lappalainen 2001, s. 484–483.

¹⁶³ Lappalainen – Hupli teoksessa Prosessioikeus 2017, s. 792.

¹⁶⁴ Lappalainen 1988, s. 128–131.

siten nykyisessä oikeustilassa ole todistajaksi esteellinen tällaisessa prosessissa. Toisin sanoen alivuokralainen on todistajaksi kelpoinen päävuokrasuhteen päättämistä koskevassa oikeudenkäynnissä, kuten ennen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistustakin.

4.4.8 Pretendenttiriita

Alivuokrasuhteen ohella myös pretendenttiriidassa sivullinen on täydellisessä riippuvuussuhteessa jutun asianosaisten disponoinneista. Pretendenttiriidalla tarkoitetaan oikeudenkäyntiä, jossa riidellään paremmasta oikeudesta velalliseen kohdistuvaan saatavaan. Pretendenttiriidassa annettavan tuomion oikeusvoiman on katsottu ulottuvan velalliseen.¹⁶⁵ Velallinen on siten sidottu pretendenttiriidassa annettavaan tuomioon samoin kuin hän olisi sidottu oikeata velkojaa tai saatavan siirtämistä koskevaan sopimukseen. Velallinen ei voi vapautua velasta maksamalla saatavan pretendenttiriidan hävinneelle osapuolelle, eikä hän voi myöhemmässä oikeudenkäynnissä riitauttaa pretendenttiriidan lopputulosta.¹⁶⁶

Lappalaisen mukaan tilanteessa, jossa sivullisen oikeusasema on täydellisessä riippuvuussuhteessa jutun asianosaisten disponoinnista, sivulliselle ei voida myöntää itsenäistä väliintulo-oikeutta. Siten velallisen sidonnaisuus pretendenttiriitaan ei merkinnyt OK 17:18.1:ssä säädettyä sidonnaisuutta, eikä velallinen ollut säännöksen perusteella todistajaksi esteellinen tällaisessa prosessissa. Velallisen intressi jutun lopputulokseen oli otettava huomioon vain todistajankertomuksen näyttöarvoa harkittaessa.¹⁶⁷

Samoin kuin alivuokrasuhteen alivuokralaiselle, myöskään pretendenttiriidassa velalliselle ei voida antaa itsenäistä väliintulo-oikeutta. Tällaisen oikeuden mukainen itsenäisiin prosessitoimiin oikeuttava asema oikeudenkäynnissä olisi ristiriidassa laissa säädetyn täydellisen riippuvuussuhteen kanssa. Siten nykyisessä oikeustilassa velallinen ei oikeudenkäynnin sivullisena ole todistajaksi esteellinen pretendenttiriidassa, vaan häntä voidaan kuulla todistajana. Yleisestikin sellaisissa tilanteissa, joissa oikeusvoima ulottuu oikeudenkäynnin sivulliseen hänen täydellisen riippuvuussuhteensa perusteella, ei itsenäiseen väliintuloon perustuva todistajan esteellisyys voine tulla kyseeseen.

¹⁶⁵ Tirkkonen 1977, s. 306–307; Lappalainen 2001, s. 482–483. Vertaa Tirkkonen 1933, s. 472, jossa hän oli eri kannalla.

¹⁶⁶ Lappalainen 2001, s. 483.

¹⁶⁷ Lappalainen 1988, s. 132; Lappalainen 2001, s. 483.

4.5 Muut tilanteet

4.5.1 Perheoikeudelliset statusoikeudenkäynnit

Oikeusvoiman ulottumista *inter omnes* on oikeuskirjallisuudessa käsitelty yleensä statusoikeudenkäyntien, erityisesti perheoikeudellisia statussuhteita käsittelevien oikeudenkäyntien, kannalta. Statusoikeudenkäynneissä annetuilla tuomioilla on oikeuskirjallisuudessa vallitsevan käsityksen mukaan katsottu olevan kaikkiin ulkopuolisiin ulottuva oikeusvoimavaikutus. Esimerkiksi isyyden vahvistamista ja kumoamista tai avioliiton pätevyyttä ja pätemättömyyttä koskevien tuomioiden oikeusvoima ulottuu *inter omnes*, kaikkiin ulkopuolisiin.¹⁶⁸ Tätä laajaa oikeusvoimavaikutusta on perusteltu yhteiskuntamoraalisella tarpeella sitoa asianosaisten lisäksi myös ulkopuoliset statussuhteita koskeviin tuomioihin niin, ettei niitä voi riitauttaa myöhemmässä oikeudenkäynnissä.¹⁶⁹

Perheoikeudellisessa oikeudenkäynnissä *inter omnes* ulottuvasta oikeusvoimavaikutuksesta ei luonnollisesti voitu johtaa OK 17:18.1:n perusteella kaikkiin oikeudenkäynnin ulkopuolisiin ulottuvaa todistajan esteellisyyttä. Viimeistään tämä todistaa sen, ettei OK 17:18.1:ssä säädettyä todistajan esteellisyyttä voitu tulkita yksinomaan oikeusvoimasitovuuteen perustuen. Sen sijaan viimesijaisena säännöksen tulkintakriteerinä oli pidettävä itsenäisen väliintulon mahdollisuutta. Perheoikeudellisia statussuhteita koskevissa oikeudenkäynneissä ei Lappalaisen mukaan voi jäädä sellaisia asianosaispiirin ulkopuolisia henkilöitä, joilla olisi itsenäinen väliintulointressi, eikä siten myöskään todistajan esteellisyyden syntyminen OK 17:18.1:ssä tarkoitetun sitovuuden perusteella ollut mahdollista.¹⁷⁰ Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2015:59 vahvistanut, ettei perheoikeudellista asemaa koskevissa asioissa, kuten isyyden kumoamista koskevassa asiassa, tuomion oikeusvoimavaikutuksen ulottumisesta *inter omnes* seuraa itsenäisen väliintulijan asemaa.¹⁷¹ Näin ollen perheoikeudellisissa statusoikeudenkäynneissä, kuten isyyden vahvistamista tai kumoamista koskevissa oikeudenkäynneissä, ei itsenäiseen väliintuloon perustuva todistajan esteellisyys voine tulla kyseeseen.

¹⁶⁸ Tirkkonen 1977, s. 308; Lappalainen 2001, s. 483–484.

¹⁶⁹ Lappalainen 1988, s. 137–138; Lappalainen 2001, s. 484.

¹⁷⁰ Lappalainen 1988, s. 138.

¹⁷¹ Ratkaisussa KKO 2015:59 isällä ei katsottu olevan OK 18:10.2:ssa tarkoitettua itsenäisen väliintulijan asemaa isyyden kumoamista koskevassa oikeudenkäynnissä, eikä siten itsenäistä muutoksenhakuoikeutta.

4.5.2 Patenttiriita

Statustuomioiden lisäksi on muitakin tuomioita, joissa tuomion oikeusvoiman katsotaan ulottuvan *inter omnes*. Todistajan esteellisuuden syntyminen kaikkiin ulkopuolisiin ulottuvan oikeusvoiman perusteella oli kuitenkin varsin harvinainen ilmiö. Esimerkkinä tilanteesta, jossa todistajan esteellisyys saattoi syntyä, oli patenttiriita. PatL (550/1967) 52:4:n mukaan patentista haittaa kärsivillä on oikeus ajaa patentin mitättömyyskannetta. Säännöksessä tarkoitetuilla henkilöillä on oikeus itsenäiseen väliintuloon patentin mitättömäksi julistamista koskevassa prosessissa ja he olivat OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisiä tässä prosessissa.¹⁷²

Patentista haittaa kärsivän ajaessa kannetta, on hän todistajaksi esteellinen asianosaisaseman perusteella. Nykyisessä oikeustilassa patentin mitättömäksi julistamista koskevan oikeudenkäynnin ulkopuolinen PatL 52:4:ssä tarkoitettu patentista haittaa kärsivä ei enää ole pelkän itsenäisen väliintulo-oikeuden perusteella todistajaksi esteellinen prosessissa. Jutun ulkopuolista patentista haittaa kärsivää henkilöä voidaan kuulla todistajana prosessissa. Itsenäisenä väliintulijana esiintyvä patentista haittaa kärsivä sen sijaan on todistajaksi esteellinen.

4.5.3 Rikosasian yhteydessä käsiteltävät yksityisoikeudelliset vaatimukset

Rikosasian yhteydessä on mahdollista ajaa rikosperusteista yksityisoikeudellista vaatimusta, yleensä vahingonkorvausvaatimusta. Tällaisessa adheesioksi kutsutussa tilanteessa siviili-prosessuaalinen vaatimus kumuloidaan eli yhdistetään rikosprosessiin ja se tutkitaan rikosjutun yhteydessä rikosoikeudellisessa käsittelyjärjestyksessä. Adheesiojärjestely on kannattavaa erityisesti prosessiekonomisista syistä, koska juttuja yhdistettäessä oikeudenkäyntiaineisto otetaan vastaan vain kerran.¹⁷³ Asiasta säädetään ROL (689/1997) 3:1:ssä.

OK 17:18.1:n esteellisyysperuste ei koskenut rikosasioita. Lappalaisen mukaan rikosprosessissa ei sellaisen asianomistajan, jolla ei ole vaatimuksia, lisäksi ole muita oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuolisia tahoja, johon tuomion oikeusvoima voisi ulottua. Asianomistajan, jolla ei ole vaatimuksia, esteellisyydestä todistajaksi säädettiin erikseen OK 17:18:ssä.

¹⁷² Lappalainen 1988, s. 138.

¹⁷³ Lappalainen 1986, s. 2–3, 38.

Oikeusvoimaperusteisen todistajan esteellisyys ulottaminen rikosprosessiin ei siten ollut tarpeellista.¹⁷⁴

Adheesiotilanteessa OK 17:18.1:n esteellisyysperustetta voitiin soveltaa sellaisiin sivullisiin, joihin yksityisoikeudellisen vaatimuksen johdosta annettavan ratkaisun sitova vaikutus ulottui. Nämä oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevat olivat Lappalaisen mukaan esteellisiä todistajiksi myös rikosoikeudellista puolta koskevassa todistelussa. Henkilön esteellisyys todistajaksi OK 17:18.1:n perusteella ulottui siten koko jutun käsittelyyn, myös rikosoikeudellista puolta koskevaan todisteluun. Silloin, kun kyse oli erillisistä oikeudenkäynneistä, todistajan esteellisyys ei kuitenkaan ulottunut erilliseen prosessiin. Esteellisyys todistajaksi erillisessä yksityisoikeudellista vaatimusta koskevassa oikeudenkäynnissä ei estänyt henkilöä esiintymästä todistajana vaatimuksen perusteena olevassa rikosjutussa. Tällainen esteellisyysäännöksen poikkeava soveltaminen siitä riippuen, oliko kyseessä adheesiojärjestely vai kaksi erillistä oikeudenkäyntiä, oli ongelmallista. Haittoja voitiin pienentää vapaan todistusharkinnan avulla. Lisäksi ongelmaa lievensi se tosiasia, että useimmissa tapauksissa yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään rikosoikeudellisen syytteen yhteydessä.¹⁷⁵

Rikosjutuissa itsenäinen väliintulo on mahdollinen rikosjutun yhteydessä ajettavan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä silloin, kun sivullisella on välitön väliintulointressi eli jutussa annettavan tuomion oikeusvoima ulottuu häneen. Jos sivullisella on välitön väliintulointressi ja hän käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, on hän voimassa olevan lain mukaan todistajaksi esteellinen jutussa. Siviilipuoleen liittyvän todistajan esteellisuuden voidaan nykyisessäkin oikeustilassa katsoa soveltuvan koko oikeudenkäyntiin eli myös rikosoikeudellista puolta koskevaan todisteluun. Sellainen sivullinen, jolla on itsenäinen väliintulo-oikeus, mutta joka ei käytä väliintulo-oikeuttaan, ei ole todistajaksi esteellinen.

4.5.4 Muita oikeuskäytännössä käsiteltyjä tilanteita

Edellä esiteltyjen tilanteiden lisäksi Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä on esiintynyt eräitä tilanteita, joissa on ollut kyse oikeusvoimaperusteisen todistajan esteellisuuden ratkai-

¹⁷⁴ Lappalainen 1988, s. 139–141.

¹⁷⁵ Lappalainen 1988, s. 139–141. Vastaavasti rikosoikeudellisella perusteella todistajaksi esteellistä ei voitu kuulla todistajana myöskään juttuun kumuloidun yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyssä. Lappalainen 1986, s. 514.

semisestä. Ratkaisussa KKO 1972 II 2 oli kyse auton omistajan liikennevahinkoon perustuvasta korvausvaatimuksesta liikennevakuutuksen myöntäneeltä vakuutusyhtiöltä. Ratkaisussa Korkein oikeus on katsonut, ettei jutussa annettavan tuomion oikeusvoima tullut ulottumaan auton kuljettajaan, joten häntä voitiin oikeudenkäynnin sivullisena kuulla todistajana jutussa.

Ratkaisussa KKO 1982 II 26 oli kyse vahingonkorvauslaissa säädetyn erityissäännöksen perusteella kuultavaksi kutsuttavasta virkamiehestä. Ratkaisussa Korkein oikeus on katsonut, ettei tuomion oikeusvoima tullut ulottumaan kyseiseen virkamieheen, joten hän oli todistajaksi kelpoinen jutussa.¹⁷⁶ Ratkaisussa KKO 1991:91 Korkein oikeus on katsonut, ettei jutussa annettavan tuomion oikeusvoima tullut ulottumaan jutun vastaajana toimineen kiinteistövälitysliikkeen palveluksessa olevaan edustajaan, joka sai palkkansa provisiona myynnin kohteen kauppahinnasta. Häntä olisi tullut kuulustella jutussa todistajan.

Lisäksi tätä tutkimusta varten tehdyn asiakirjapyynnön perusteella löytyneessä Helsingin hovioikeuden vakuutuskorvausta koskevassa ratkaisussa 17.8.2006 04/2621 arvioitiin käräjäoikeudessa todistajana esiintyneen lääketieteen professorin, joka oli aiemmin toiminut jutun vastaajana esiintyneen vakuutusyhtiön palveluksessa, esteellisyyttä todistajaksi. Hovioikeus on katsonut, että kyseistä henkilöä voitiin OK 17:18.1:ssa säädetyn estämättä kuulla todistajana, koska tuomio ei tullut voimaan hänen hyväkseen tai häntä vastaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena.

Näiden oikeuskäytännössä käsiteltyjen ratkaisujen perusteella näyttää siltä, että tuomioistuimille ei ole ollut kaikissa tapauksissa täysin selvää, mitä OK 17:18.1:ssa tarkoitettulla tuomion oikeusvoimavaikutukseen perustuvalla todistajan esteellisyydellä tarkoitettiin. Joka tapauksessa näissä ratkaisuissa esitetyt sivulliset eivät liene todistajaksi esteellisiä myöskään nykyisessä oikeustilassa.

4.6 Yhteenveto nykyisestä oikeustilasta käytännön tilanteiden perusteella

Sellaiset tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevat sivulliset, jotka ovat täydellisessä riippuvuussuhteessa jutun asianosaisten prosessitoimista, eivät aiemmassa oikeustilassa olleet todistajaksi esteellisiä, eivätkä näytä olevan esteellisiä myöskään vuoden 2015

¹⁷⁶ Ks. Lappalainen 2001, s. 211; Rautio – Frände 2016, s. 198.

OK 17 luvun uudistuksen jälkeisessä oikeustilassa. Esimerkiksi alivuokralaisen ja pretendtiriidan velallisen asema todistelussa ei näytä muuttuneen. Heitä kuullaan todistajina, kuten ennen uudistustakin.

Oikeustila on muuttunut vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen myötä sellaisissa tilanteissa, joissa esteellisyys todistajaksi riippuu sivullisen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestä. Esimerkiksi konkurssivelallista, kiinteistön siirtoa, tavaramerkin luovuttamista, testamenttia, konkurssivelkojaa, takaussuhdetta, patenttiriitaa ja adheesiota koskevissa tilanteissa tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä oleva sivullinen on todistajaksi esteellinen ainoastaan silloin, kun hän käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Aiemmin oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuuden piirissä oleva sivullinen oli OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellinen riippumatta siitä, esiintyikö hän väliintulijana jutussa vai ei.

Oikeustila on muuttunut myös niiden tilanteiden osalta, joissa nykyinen konkreettiseen väliintuloon perustuva todistajan esteellisyys ei käytännön syiden vuoksi näytä mahdolliselta. Esimerkiksi välttämätöntä prosessinyhteyttä (esineen yhteisomistus ja jakamaton kuolinpesä), osakeyhtiön yhtiökokouksen päätöstä ja yhtiömiessuhdetta koskevissa tilanteissa itsenäinen väliintulo ei käytännössä näytä tulevan kyseeseen. Tältä osin tilanteet, joissa oikeusvoimavaikutuksen piirissä oleva sivullinen on todistajaksi esteellinen, ovat harventuneet.

5 Lopuksi

5.1 Yhteenveto tutkimuksen johtopäätöksistä

Tutkimuksessa on selvitetty lainopillisin menetelmin voimassa olevan oikeuden sisältöä vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen sivullisten osalta. Tutkimuksen tavoitteena on ollut perustellun kannanoton esittäminen OK 17:18.1:ssa tarkoitettujen henkilöiden asemasta todistelussa vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen. Tässä tarkoituksessa tutkimuksessa on erityisesti selvitetty OK 17:18.1:n yhteyttä itsenäiseen väliintuloon.

Todistajan erityistä kelpoisuutta koskevan sääntelyn tausta on vuoden 1734 lain legaalisen todistusteorian aikaisissa todistajanjääveissä. Todistajan esteellisyys on siten mahdollista nähdä historiallisena jatkumona vuoden 1734 todistajanjääveistä vuosien 1948 ja 1997 lakien todistajan erityisiin kelpoisuusehtoihin. Todistajan erityiset kelpoisuusehdot eivät kuitenkaan olleet ”jäännös” todistajanjääveistä siinä mielessä, että säännösten tarkoitukset näyttävät olleen erilaiset. Todistajanjäävit olivat ehdottomia ja niiden tarkoituksena oli todistajan luotettavuuden kontrollointi, kun taas todistajan erityisten kelpoisuusehtojen tarkoituksena oli eräiden oikeudenkäynnin sivullisten rinnastaminen asianosaisiin todistelussa. Todistajan erityisiä kelpoisuusehtoja ei siis ole syytä tarkastella pelkästään historiansa kautta, vaan myös todistajanjääveistä erillisenä sääntelynä.

Käytännössä todistajan erityistä kelpoisuutta koskeva säännös oli pitkälti roolissäännös, jossa säädettiin todistajaksi esteellisten kuulemisesta todistelussa asianosaisia koskevien kuulemissäännösten nojalla. Todistajaksi esteellisen asema erosi todistajasta näytön arvioinnin ja pakkokeinojen käytettävyyden osalta. Todistajaksi esteellisen antama kertomus saattoi saada lähtökohtaisesti alemman näyttöarvon verrattuna totuusvakuutuksen alaisena annettuun kertomukseen. Todistajaksi esteellistä ei voitu pakkokeinoin velvoittaa antamaan lausuntoa asiassa, vaan tuomioistuimen oli tyydyttävä arvioimaan vaikenemisen merkitys todisteena näyttöarvioinnin yhteydessä. Tämä todistajista poikkeava menettelysääntely osoitti erityistä todistajankelpoisuutta koskevan säännöksen tarkoituksen: OK 17:18:n tarkoituksena oli todistajaksi esteellisiksi säädettyjen henkilöiden rinnastaminen asianosaisiin.

Vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksessa luovuttiin todistajan erityisistä kelpoisuusehdoista. Tätä nk. kuultavien ryhmästä luopumista kritisoitiin kuitenkin näennäiseksi, koska todistajia

koskevassa OK 17:29:ssä edelleen säädetään siitä, ettei aiemmin todistajaksi esteellisiin sovelleta totuusvakuutusta ja pakkokeinoja koskevia säännöksiä. Siten, vaikka aiemman lain OK 17:18:ssä tarkoitettuja henkilöitä kuullaan nykyisin todistajina, heidän tosiasiallinen asemansa todistelussa näyttää säilyvän samana. Tämä ei kuitenkaan koske tämän tutkimuksen kohteena olevia sivullisia, joihin riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, koska heihin sovellettavista todistelumenettelysäännöksistä ei enää vuoden 2015 lain todistajia koskevassa säännöksessä säännellä.

Vertailu Suomen ja Ruotsin välillä osoittaa, että Suomen todistajan erityistä kelpoisuutta koskeva sääntely oli pitkälti seurannut Ruotsin sääntelyä aina vuoden 2015 OK 17 luvun uudistukseen saakka. Ainoa ero Suomen vuoden 1997 lain OK 17:18:n ja Ruotsin voimassa olevan RB 36:1:n välillä oli tämän tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden esteellisyys todistajaksi. Ruotsin RB 36:1:ssä ei säädetä sellaisen sivullisen, johon riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, esteellisyydestä todistajaksi. Ruotsissa tällaisten henkilöiden esteellisyys todistajaksi seuraa RB 14:11.2:ssa säädetyn asianosaisaseman kautta. Tämä näytti selittävän Suomen ja Ruotsin erityistä todistajankelpoisuutta koskevan sääntelyn eroavaisuuden: Suomessa ei vuoden 1948 laissa säädetty Ruotsin RB 14:11.2:a vastaavaa säännöstä, joten säännöksessä tarkoitettujen henkilöiden esteellisyydestä todistajaksi säädettiin OK 17:18:n todistajan erityisissä esteellisyysperusteissa. Näistä toisistaan poikkeavista lainsäädännöllisistä valinnoista johtuu, että naapurimaiden oikeustilat muodostuivat tältä osin erilaisiksi.

Vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssä (ja vuoden 1948 lain OK 17:18.2:ssa) säädetyn henkilön ”jonka hyväksi tai jota vastaan asiassa annettava tuomio tulee voimaan, niin kuin se olisi annettu oikeudenkäynnissä, jossa hän on ollut asianosaisena” tulkittiin vakiintuneesti tarkoittavan oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevaa sivullista. Tässä tutkimuksessa on osoitettu, Lappalaisen näkemyksen mukaisesti, että säännöksen viimesijaisena tulkintakriteerinä voitiin pitää sitä arviointia, tuliko sivulliselle myöntää oikeus itsenäiseen väliintuloon jutussa. Tulkinta on perusteltu, koska vain sellaisessa tilanteessa, jossa sivullisella on itsenäinen väliintulo-oikeus, häntä voidaan pitää OK 17:18:n tarkoituksen mukaisesti asianosaiseen rinnastettavana tahona. Viimeistään vuoden 1991 lain OK 18:10.2:n sanamuoto näyttää vahvistavan tämän tulkinnan. Sivullista ei siten voitu pitää OK 17:18.1:n perusteella todistajaksi esteellisenä kaikissa tilanteissa, joissa tuomion oikeusvoima ulottui häneen.

Nykyinen oikeustila OK 17:18.1:ssä säädettyjen sivullisten osalta on se, että tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä oleva henkilö on todistajaksi esteellinen silloin, kun hän käyttää oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon. Sen sijaan sellainen tuomion oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuuden piirissä oleva sivullinen, joka ei käytä oikeuttaan itsenäiseen väliintuloon, ei enää vuoden 2015 OK 17 luvun uudistuksen jälkeen ole todistajaksi esteellinen. Heihin sovelletaan todistajia koskevia pakkokeinoja, totuusvakuutusta ja perätöntä lausumaa tuomioistuimessa koskevia säännöksiä. Nykyisessä oikeustilassa tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevan henkilön esteellisyys todistajaksi riippuu siten hänen itsenäisen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestään. Tällaisella sivullisella on mahdollisuus valita, ryhtyykö hän asianosaiseksi vai tyytyykö hän todistajan rooliin siihen liittyvine velvollisuuksineen. Konkreettiseen väliintuloon perustuvan todistajan esteellisyyden mahdollisesti aiheuttamat roolinmuutokset oikeudenkäynnin aikana lienee ratkaistava ratkaisusta KKO 1987:62 ilmenevän oikeusohjeen mukaisesti.

Käytännön tasolla oikeustila on muuttunut niiden tilanteiden osalta, joissa todistajan esteellisyys riippuu sivullisen väliintulo-oikeuden käyttämisestä koskevasta päätöksestä ja niiden tilanteiden osalta, joissa itsenäistä väliintuloa ja siten todistajan esteellisyyttä ei voida käytännön syiden vuoksi pitää mahdollisena. Nykyisessä konkreettiseen väliintuloon perustuvassa todistajan esteellisyydestä aiempaa harvempi sivullinen tulee tuomion oikeusvoimavaikutuksen perusteella todistajaksi esteelliseksi.

5.2 Lyhyesti *de lege ferenda*

Nykyinen oikeustila vuoden 1997 lain OK 17:18.1:ssä tarkoitettujen oikeudenkäynnin sivullisten, joihin riita-asiassa annettavan tuomion sitova vaikutus ulottuu, osalta on ongelmallinen vuoden 2015 OK 17 luvun uudistusta koskevan hallituksen esityksen vuoksi. Hallituksen esitystä on mahdollista tulkita niin, että tuomion oikeusvoimavaikutuksen piirissä olevia henkilöitä kuultaisiin aina todistajina oikeudenkäynnissä. Esityksessä ei ole otettu huomioon tuomion oikeusvoiman ulottuvuuden piirissä olevien oikeutta itsenäiseen väliintuloon ja itsenäisen väliintulijan esteellisyyttä todistajaksi OK 18:10.2:n perusteella. Koska hallituksen esitystä voidaan lainvalmistelutyönä käyttää nykyisen oikeustilan tulkinnassa, tulisi sitä tältä osin korjata.